

939.8

B64d

Ge. Dnyl 1395

A DÁKOK.

ETHNOGRAPHIAI TANULMÁNY.

IRTA

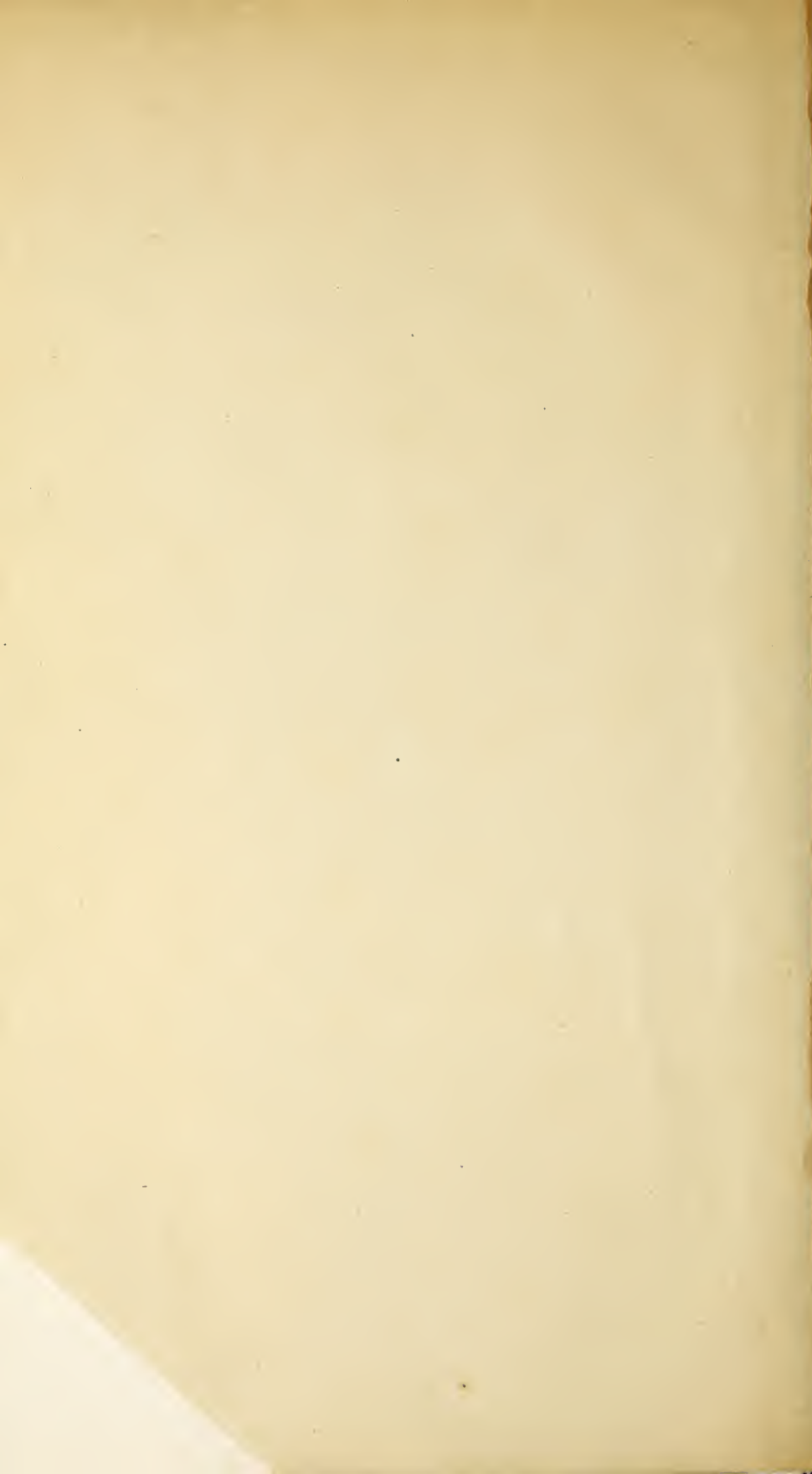
BOROVSZKY SAMU.

BUDAPEST.

NYOMATTA HORNYÁNSZKY VIKTOR.

1883.

2316. Dnyl. 4

Ge. Kossuth

A DÁKOK.

ETHNOGRAPHIAI TANULMÁNY.

IRTA

BOROVSZKY SAMU.

BUDAPEST.

NYOMATTA HORNYÁNSZKY VIKTOR.

1883.

939.8

B64d

A történelemelőtti időben talán az Al-Duna vidéke Európában az, mely legtöbb népet látott területén keresztül vonulni. Az embe-riség bölesőjéből, Dél-Ázsiából megindult nagy népözön idővel el-árasztotta egész Ázsiát, Afrikát és Európát. Dél-Európába a Fekete-tenger felől egymást követve négy nagy, az indogermán családhoz tartozó néptörzs vonul be; mindenekelőtt megjelennek a hellének ősei s a Balkán-félsziget déli részét veszik birtokukba; őket köve-tik az itáliai etruskok, kik ugyanesak a Duna mellett haladva, az Apenmini-félszigetre ereszkednek le; majd a Dinári-Álpok lejtőire az illýrek törzse telepedik és végre a Balkán-félsziget keleti olda-lán a thrák nép helyezkedik el.¹

Mindezen népek költözése régesrégén történt. Az a körülmény, hogy a déli Duna vidékét észak felé e néptörzsek közül egy sem szállotta meg, arra a föltevésre visz, hogy itt még akkor lakályta-lan mocsarak és posványok terültek el. Legalább a nagy magyar medenczében nagy szárazföldi tó volt, midőn partjait és szigeteit már emberek lakták, s a Dunavidék ősembere kortársa volt a mam-muthnak. Az éghajlat e tájakon még oly rideg volt, hogy a bar-langi medve, a rénszarvas és a zerge lakták a magyar bérezeket.²

Azonban az idők hosszú folyama alatt a Dunától délre lakó thrák nép, részint, mert elszaporodott, részint, mert jellemében gyö-kerezett a nyughatatlanság, lassanként átszivárgott a Duna túl-partjára, s a mai Havasalföldet és Erdélyt benépesítette. Midőn a történetírás fáklyája kezdi fényét vetni az idők homályába, e vidé-keken egy egész népséget találunk elhelyezkedve, mely külön név-vel lép be a történelem tornáczába. Ez az agathyrsek népe. Ők már Dariusnak a skythák ellen viselt hadjáratában (513-ban Kr. e.)

¹ Gooss : Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittlern Donau-gegenden. Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde. Hermannstadt, 1876. XIII. k. 431—432. l.

² Ortway Tivadar : Magyarország régi vízrajza. Budapest, 1882. II. k. „Vizekmenti ősculturútak“ című czikkben.

szerepelnek. Herodotos, ki ismeretlen, távoli országokról a pontusi tengerparton szedte adatait, egyet-mást elbeszél az agathyrsekről is. Ő mondja, hogy országukon keresztül folyik a Maros (Μάρις), mely az Isterbe szakad.¹ A bujaéletű agathyrsek haja aczélkék volt, testöket tätowirozták, irigységet és fukarságot nem ismertek, s mint egy közös tűzhely tagjai ellenségeskedést és haragot egymás iránt nem tápláltak, nőközösségben éltek s országuk élén király állott.² Ismerték a drágaköveket³ és rendkívül kedvelték az aranykészleteket.⁴ Maga ez a művelődési mozzanat nyilvánvalóvá teszi, hogy a pontusi városok — ha mit sem beszélnének is az itt lelt, igen régi időből származó görög aranypénzek, melyeknek anyaga teljesen ugyanaz az erdélyi nemesfémével⁵ — élénk kereskedelmet folytattak az agathyrsekkel. Az agathyrsek jellemző sajátása volt még, hogy törvényeiket versekbe foglalták, s dalokban adták szájról-szájra.⁶

A görögök azt hitték, hogy az agathyrsek skytha nép voltak. E rokonságról a következő monda keletkezett a vendégszerető Pontus partjain. Herakles vándorlása közben megjelenik a hylaei földéken is. A roppant hideg ellen oroszlánmáljába burkolózkodván s elszunnyadván, lovai isteni végezésből eltévednek, s midőn keresésükre indul, egy alak tűnik fel előtte, mely félig nő, félig kigyó. Ez azon feltétel alatt, ha őt nőül veszi, megígéri Heraklesnek, hogy lovait előkeríti. Heraklest a kényszerűség sarkalja, beleegyezik. E viszonyból három fiú származik. Mikor pedig Herakles elveszett lovait visszakapja, búcsút vesz Echidnától, a kigyó-asszonytól, ki nagy birodalom felett uralkodott, s meghagyja neki: „Ha a fiúk nagyra nőnek, cselekedjél ezenképen: a ki közülök ezt az íjat megfeszíteni s ez övvel magát körülövezni képes leend, annak add át földéidet; a melyik azonban ezt meg nem bírná tenni, azt nyomban utasítsd ki birodalmadból. Ha ezt megteszed, kedved fog telni, s rendelésemet teljesíted.“ Átadván egyik íját (mert eladdig kettőt

¹ Herodotos ed. Stein IV. 49: ἐκ δὲ Ὑαθύρων Μάρις ποταμὸς ῥέων συμμίσχεται τῷ Ἰστρῳ.

² U. a. IV. 104.

³ Ammianus Marcellinus XXII. 8, 31: Agathyrsi, apud quos adamantis est copia lapidis.

⁴ Herodotos IV. 104: χρυσοφόροι τὰ μάλιστα.

⁵ Gooss: Die vorgeschichtliche Zeit Siebenbürgens. Hermannstadt, 1877. 8—9. l.

⁶ Aristoteles: Problem. XIX. 28. Διὰ τί νόμοι καλοῦνται οὕς ἄδουσιν; ἐπίστασθαι γράμματα ἤδον τοὺς νόμους, ὅπως μὴ ἐπικλῆθωνται, ὥσπερ ἐν Ὑαθύρσοις ἔτι εἰδῆσθαι.

hord vala) és övét, távozték. Az anya egyik fiának Agathysos, a másiknak Gelonos, a legkisebbnek Skythes nevet ada; később pedig Herakles rendelete szerint tön. A két idősb testvér nem tudott megbirkózni a feladattal, minélfogva el kellett hagyniok az anyai földet. De a kisebbik testvér helyt állott magáért, s övé lett a királyság. Ettől származának a skytha királyok.¹

Tehát rokonai voltak-e a skytháknak az agathyrsek? Oly kérdés, melyre maga Herodotos megadja a czáfolatot, midőn azt állítja, hogy e nép erkölcesire és szokásaira nézve leginkább a thrákokhoz hasonlít.² Erre mutat egyébiránt testök festése is; valamint állandó lakásuk, holott a skytha népek jóformán mind nomádok. A nyelvből fennmaradt egyetlen szó: *Spargapeithes* is egészen thrák nyelvkincs.³ Sőt Suidas egykori lakhelyöket a Haemus mellé helyezi⁴ és Bizanti Stephanos azt állítja, hogy akkor még trasiaknak hívták őket⁵; idegen nevöket skytha szomszédaiknak köszönhetik, kiknek nyelvében csakugyan ott találjuk az *Idanthysus* király- s az *Aga-* mátt néptörzs-nevet, melyeknek alkatrészeiben fölismerhetjük az agathys szót.⁶

Miután tehát kétségtelen, hogy az agathyrsek thrákok voltak, önként fölmerül az a kérdés, hogy hová tűntek el e területről? Öt század múlva Pomponius Mela, ki Claudius császár idejében élt, a Maeotis fölé helyezi az agathyrseket (II. 1. 2.), Plinius felviszi őket egészen északra (IV. 26.), míg Ptolemaeus szerint a sarmata óceán mellett, a Chersinus és Turuntus folyók közt, tehát Ázsiában, laktak (VI. 14.). Épen a Kr. u. földrajziróknak ez az erőlködése, melylyel az agathyrseknek bárhol is helyet iparkodnak szorítani, egyenesen oda utal, hogy e nép állandóan lakta e vidékeket s neve már a geographusok korában beleolvadt az általános érvényre emelkedett dák névbe.⁷

¹ Herodotos IV. 9. 10.

² IV. 104: τὰ δὲ ἅλλα νόμοιαι Θρήνηι προσεχωρήκασιν.

³ Herod. IV. 78.

⁴ Suidas v. Ἀγαθύρσιος: ἔθνος ἐνδοτέρω του Αἴμου.

⁵ Τραυτοί, πλησίον Κελτοῖς, ἔθνος οὗς οἱ Ἕλληγες Ἀγαθύρσιος ὀνομάζουσι. — Igy olvassa Gutschmidt Τραυτοί, πῶλις Κελτῶν stb. helyett.

⁶ Herod. IV. 76.

⁷ Roesler, Romänische Studien. Leipzig, 1871. S. 1.: Es lässt sich die Frage aufwerfen, ob die Agathysen nicht vielleicht später durch die kräftige Hervortreten eines ihrer Stämme die Umnennung in Dacier erfuhren, so dass die Continuität derselben Bevölkerung von den Tagen Herodots bis auf Trajan

A Haemus hegység és az Ister folyam között ugyancsak Herodotos említi legelőször a gétákat, midőn Darius skytha hadjáratáról beszél.¹ A salmydessosi thrákok és az Apollonia (ma Sizeboli) s Mesembria (Misivria) fölött lakó skyrmiadok és nipsaeek kardesapás nélkül meghódoltak, de „a thrákok közt legvitézebb és legigazságosabb nép“, a géták, voltak az elsők, kik az aidosi vagy sumlai szorost védeni megkísérlék; azonban siker nélkül, őket is leigázta Dárius s tovább haladt, hogy a Duna hajjait hidjaival legelőször megfékezvén, a skythák hatalmát megtörje.²

Hadjárata tudvalevőleg balúl ütött ki, sőt saját élete is kockán forgott. A thrák népek, köztök a géták is, elvonulása után szabadon lélekzettek. A következő V-ik század folyamán egyetlenször tűnnek fel a géták, nevezetesen akkor, midőn a hirtelen nagy hatalomra jutott odrysok seregét kísérik vitéz lovas csapataik. Ezeknek országa harezias királyuk, Sitalkes alatt a Nestustól az Isterig tizenegy napi járóföldre terjedt s barbár csapataik feldúlták Macedoniát, rémítgették Thessaliát s megfélemlítették a Strymon mellett lakó távoli népeket is. Azonban uralmuk rövid virágzás után a 410—405. évek között lassú hanyatlásnak indul s a géták is megszabadulnak a hadkötelezettség terhétől. II. Fülöp, Nagy Sándor apja, az odrysok királyának, Kersobleptesnek zsoldjába szegődött thrák népeket leveri, adófizetésre szorítja, földjeiket elfoglalja 342-ben Kr. e. A géták, kik ekként a macedoni hatalom szomszédjai lőnek, Fülöphöz követeiket küldik, kik honi szokás szerint fehér öltönyben, lanton játszva jelennek meg, nagy ajándékokat hozván s Kothelas királyok szövetségét és leányát ajánlván fel neki. Fülöp kegyesen fogadta őket s a büszke Olympias mellé nőül vette a géta királylányt, Medopát.³ Még egyszer jelent meg Fülöp előtt a géta követség, midőn t. i. a macedon hadsereg Odeszos (Várna) felé közeledett, s ezt elfoglalta. Úgy látszik, a gétákat

im transsilvanischen Alpenland und benachbarten ungarischen Theisstiefland niemals wäre unterbrochen worden.

¹ Herod. IV. 93—96.

² Ezen, a gétákról szóló részleteket Bessel: *De rebus geticis*. Gottingae, 1854.; Müllenhoff: *Geten* (Ersch-Gruber Encykl. I. Sect. LXIV. B. Lipese, 1857. 448—464. l.) és Roesler: *Die Geten und ihre Nachbarn* (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wiss. Philos. Hist. Cl. XLIV. B. Wien, 1863. 140—187. l.) jobbnál jobb művekből vettem.

³ Müller, frag. 5. Athen. 557. l. a peripatetikus Satyrus szerint Μηδα volt Kothelas leányának a neve; ellenben Jordanis, *De reb. get. c. 10.*, ki Dio Chrysostomus Geticáit használta, Medopának mondja.

a Dunatorkolatnál alakult új skytha birodalom növekvése kényszeríté, hogy oly szomszédra támaszkodjanak, kinek védelmére mindenkor számíthatnak. Mert midőn Fülöp, a büszke skytha király, Atheas hatalmát megtörte, s a géták nemcsak elvesztett földjeiket nyerték vissza, hanem Atheasnak túl a dunai birtokait is megkapták, nem volt többé szükségök a macedoni király oltalmára, sőt ennek szomszédos hatalma most már rájuk nézve csak veszélyessé válhatott. S valóban alig telik bele néhány év, a gétákat Fülöp fiával, Nagy Sándorral, ellenséges viszonyban találjuk.

Nagy Sándor, mielőtt a persák ellen hadjáratra indult volna, előbb a Macedonia északi részén lakó féktelen népségeket szándékozott leigázni. 334. tavaszán felkészülve, először a besseket alázta meg, azután a triballokat vette célba, a kiknek hadseregét szintén tönkretevé, „elhatározta, hogy átkel az Isteren és az ottlakó gétákat támadja meg, kiknek serege, mintegy 4000 lovas és 10,000 gyalog, a parton gyűlt össze, hogy az eshetőlegesen átkelést megakadályozza.“¹ A macedonok mindamellett felhasználva az éj homályát s a tulpart mentén messze elterülő gabonaföld oltalmát, a folyamon átkelének. A mint a géták Sándor hadait a folyam balpartján megpillanták, annyira megrémültek, hogy eszevesztett futásnak eredtek. Behúzódtak a folyamtól mintegy parasangányira ($\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ mérföld) eső, gyengén erősített városukba s lovakra kapván nejeiket és gyermekeiket, tovább menekültek a pusztaságba (τὰ ἔρημα). Sándor bevén a várost, lerombolta s még ugyanaz nap csapataival visszavonult a túlpartra, hol különböző törzsek követségei tisztelegtek előtte, békét és barátságot kérve tőle. Ugyanekkor jelentek meg a Hadria vagy ióni öböl mellett tanyázó kelták követei is, kik hasonlóképen felajánlották Sándornak szolgálatukat. A kelták Kelet-Európába nyomulásakor tűnik fel tulajdonképen az a nép, mely a gétával testvéri viszonyban áll s melyről értekezni feladatom, t. i. a *dák* nép.

Ez időtájt — nevezetesen a IV. században — Menander vigjátékaiban *Δαός* és *Γέρης* nevű rabszolgákat szerepeltet s úgy látszik, hogy a művelt görögök legelőször innen értesültek azon népről, melyet a későbbi kor *dák* néven rettegett. E két elnevezésen kívül előfordúlnak még ez alakok is: *Davus*, *Daciscus*, *Daca*. Majdnem bizonyos, hogy e nevet *Athenaebe*, hol a rabszolgákat országuk vagy népük neve után volt szokás elkeresztelni, a kelták vándor-

¹ Arrianus : De exped. Alex. I. 3. 5.

lása vitte, kik épen ekkor özönlötték el a Száva, Dráva és Duna mellékeit a déli Moraváig, más részök pedig elpusztítván egész Thraciát, Macedoniát és Thessaliát, Kisázsziába nyomúlt. Ezek tömördek foglyot ejtettek útközben, kik aztán rabszolgákként keltek el Görögország fővárosának piaczaín.¹

A géták és dákok közeli rokonságát, mondhatjuk testvérségét, a classicus adatok kétségtelenné teszik. Strabo világosan mondja, hogy a dákok és géták egy nyelvet beszélnek.² Ugyanezért a görög írók a géta név alá fogják mind a két népet. Szintígy a latin költők is elsőseget adnak a régi névnek, mikor a dákról szólnak. Hogy egyébiránt — írja Roesler — mióta viselik a dákok a dák nevet, vajon hazai vagy idegen szó-e az, és mi lehet a jelentése, ma már megfejtethetlen kérdések.³

Nagy nehézségekbe ütközik a géták és dákok nemzetiségének megállapítása is, melyre nézve a vélemények nagyon eltérők. Mióta Jordanis „De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis“ című munkáját 551-ben megírta s a gétákat a gótokkal egybe fogta, azóta némely német tudósok nemzeti hiúságból is szívesen láttak a gétákban és dákokban germánokat. E felfogásnak legkitűnőbb képviselője a történelmi német nyelvtan nagy mestere, Grimm Jakab.⁴ Grimm Strabo, Dio Cassius, Mela és Tacitus világos adatai ellenében Jordanis, Cassiodorus, Orosius, Spartian, Procopius és Isidorus kétes becsű véleményeire támaszkodva azt állítja, hogy a Γέται és Getae görög és latin szókban a *T* a gót *TH*-ba megy át: *Guthai* vagy *Guthôs*, minthogy az *E* a germánban *U*- vagy *O*-vá változik. Azonban Müllenhoff kimutatja, hogy Pliniusnak az a passusa, melyre Grimm egész okoskodását alapítja, nem így hangzik: „Aorsi *Gaudae Clariaeque*“, hanem „*aedis caugde clanaeque*“, s a „gót“ szó a gótban *Gutôs*, ó-ahn. *Gotar* vagy *Gotnar*, ang.-sz. *Gotan*, ó-feln. *Gozon* vagy *Gozâ*. Azután meg a *Getae* szónak a gót nyelv szabályai szerint *Kuthai*-nak kellene hangzani, mint a hogy a latin *genus*, gör. γένος a gótban *kuni*, az ó-feln. *chunni*. Felhossa Grimm, hogy a középkori krónikások a dánokat és Dániát dákoknak és Daciának nevezik, sőt a lappok azokat ma is *Dazh* vagy *Tatzh*, az oroszok meg *Datschanin* névvel illetik. Zalmoxis vagy Gebeleizis

¹ Leopold Contzen : Die Wanderungen der Kelten. Leipzig, 1861. 62—64. l.

² Strabo ed. Kramer VII. 3, 13 : ομόγλωττοι δ' εἰσιν οἱ Δάκοι τοῖς Γέταις.

³ Roesler : Das vorrömische Dacien. Sitzungsber. XLV. k. 315. l.

⁴ Grimm : Geschichte der Deutschen Sprache. Leipzig, 1853. és Ueber Jornandes und die Geten. Berlin, 1846. című munkáiban.

a géták istensége, ki földalatti lakhelyéről (κατάχθον ὄκνηρα) három év elteltével jő elő, a germánok Odinjával egy, valamint a Gebaleisis és Gipucho név ugyanaz. A géták nagy tiszteletben tartják Marsot, a hadistent, a germánok hasonlóképen. A dákok süvegesek (πλοφόροι, pileati) és üstökösök (κομῆται, comati) rendjére oszlanak, amaz megfelel a germán Sidhöttrnek, emez a germán papi osztálynak. Polygamiában élnek, testöket festik stb. stb., épen mint a germánok. Találó az ellenvetés, melyet, hogy Roeslerrel szóljunk, e „költészetre az összehasonlító nyelvészet terén“, német alkotmánytörténelmében Waitz György¹ mond: „A géták korán megjelennek a Duna mellékén és annak déli részein, a gótok legelőször a Keleti-tenger és Visztula partjain, később a Duna és Pontus mellékein; majdnem szemmel kísérhetjük, hogy nyomúlnak a gótok előre, biztos tudomásunk van arról, mikor lépik át először a Dunát és senki sem tud róla azon időben, hogy ők ide ősi birtokjog alapján hatolnak, a régiek közül senki sem említi gétákkal kapcsolatban a germánokat, de sőt Strabo éles különbséget tesz géták és svévek, még inkább Tacitus germánok és dákok közt. Ha azonban a középkor krónistái „döntő bizonyítékokat“ szolgáltatnak a népek összetartozására nézve, akkor ugyan furesán állunk a történelmi kutatással; a frankoknak egyszerre dánoknak és trojánoknak kell lenniök s több efféle.“

Mások Pelloutier² nyomán azt vitatják, hogy a dákok és géták kelta népség. Nem időzve Majoreseunál,³ ki mert Erdélyben is, Skóciában is van *Deva*, a *Temes* és *Themse* folyók neve egy töből való stb. tartja őket keltáknak, a celtologok érvei nagyrészt a következők. A géta-thrák *-bria* helynévképző gyakorta előfordúl Galliában, Hispániában és Angliában is. Axonának (Aisne) megfelel a daciai Aixi, a galliai Otisnak a moesiai Utus folyó és a mellette feküdt Utidava város, Artiacanak (ma Arcis) Arcidava. A géta Ararus folyónév a galliai Arauris-, Araris-szal egy. Az Alpesek közt előforduló cotti névvel rokon Ptolemaeusnál a Κοτ-ήνοισι. A hispán Osea, angol Isca névvel egyeztethető a Duna Iseus vagy Oescus mellékfolyója. Általában az oláh tudósok nagy kedvvel lovagolnak a kelta-rokonság vesszőparipáján s észre sem veszik, midőn oly

¹ Waitz : Deutsche Verfassungsgeschichte. Kiel, 1844—1847. II. k. XIII. l.

² Pelloutier Simon : Histoire des Celtes et particulièrement des Gaulois et des Germains. Paris, 1771. I. k. 29. l.

³ Heufler : Oesterreich und seine Kronländer. Noten und Register. Wien, 1856. 27. s. köv. l.

irányba tévednek, mint Bolliacu,¹ ki persze az oláhokat a dákok egyenes utódainak tekintvén, olyan oláh szókat nyilvánít keltáknak, melyek semmiképen sem azok; pl. hogy az oláh *seceta* a kelta *séc-héd* (holott a latin *siccitas*, olasz *siccità*, *siccitate*, sp. *sequedad*, fr. *siccité*); az oláh *caru* a kelta *karr* (a lat. *carrus*, *carrum*, ol. sp. *carro*, fr. *char*), az oláh *daskal* a kelta *desk* (gör. *διδάσκαλος*); oláh *golu* a kelta *góló* (szláv *roma*) stb. Még sokkal tovább megy e részben Maniu,² ki minthogy hangzásra egyező helyneveket talál oláh és kelta területen, szóhasonlításaiiba eredeti magyar neveket is belevon (Csanád, Várad, Torda stb.). A celtologoknak ez az erőlködése magában véve már azért is gyanússá válik, mert a dák nyelvben teljességgel hiányoznak az eredeti kelta helynévképzők: *-lanum*, *-briga*, *-novio*, *-medio*, *-acum*, *-sego*, *-ebo*, *-lugo*, *-bona*, *-duum*, *-durum*, *-magus*, *-nemetum*, míg másrészt a dák *-dava* kelta talajon sehol sem lelhető fel.³

Sokkal tudományosabb alapon mozognak és egészségesebb érvekkel küzdenek azok, kik a géta-dák nemzetiséget szlávznak tartják. Katanesich naiv hasonlításait mellőzve,⁴ Müllenhoff Károly volt az első, ki tudományos szempontból szólott e kérdéshez. Fel-tűnt neki mindenekelőtt a dákban levő *cs* (Y) (*Δίερνα*, *Tierna*, *Tsierna*, *Zerna*), *zs* (Ж) (*Tiarantos*, *Ἰερασός*, *Gerasus*) és a szlávot jellemző nasalis *a*, *e* (Ѧ, ѧ) ezekben: *Τιαραντός*: *Gerasus*; *Ναρήνσιοι*: *Naresii*; továbbá az efféle összetételek: *Πάρτισκον*, *Pathissus*, *Parthiscus* a *Tisia* alak mellett, valamint a hasonló *Patavissa*, *Paloda*, *Parolissus* alakok, melyek nagyon is a szláv Pořeci, Pomori, Polabany, Podgorica kifejezésekre emlékeztetnek.⁵ Utána egész serege van a szlávistáknak, kik különösen a földrajzi neveket veszik bonczolás alá. Szerintök a *Στρόμων* = *strumien*, a *lengy*: *folyam*;

¹ Trompetta Carpatiloru. 1871. 939. sz. és 1876. 1255. sz.

² Maniu Vasile: *Dare de séma asupr'a operci D-lui Jung „Romanii si Români.”* Annalele. Tom. X. Sect. 2. 132—133. l.

³ Roesler: *Dacier und Romänen.* Sitzungsber. der k. Akad. der Wiss. Phil.-Hist. Cl. Wien, 1866. LIII. 31—34. l.

⁴ Katanesich: *Istri adcolarum geographia vetus.* Buda, 1827. II. R. 279. l. Például elég lesz, ha csak azt idézem, mit a 284. lapon mond: „Nomen Dacorum uti Mysorum domesticum est, Getae Dacos ut pote iuniores vocabant pueros. *Djéte* quippe, vox usque hodie apud Illyrios usitata, adolescentem notat. Daci Getas seniorum vocabulo honorabant: *Dakò* casu vocandi honorationem quemvis, et graviorem virum adpellamus.”

⁵ Müllenhoff: *Geten.* Ersch-Gruber, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste.* I. Sect. LXIV. k. Lipese, 1857. 463—464. l.

Νέστος = **нста**; Bargus = **вргъ** (part); Syrmus = **сѣрт** (nedves); Βολάξωρα = **βελαξορα** (fehér hajnal); Uscudama = **Ουζκοδομτ** (szűk ház); Κόραλλοι = **γοραλλ** (hegylakók); Βήσσοι = **βεσσ** (ördögök); Πελάγονοι = **πολαгон**; Τριβάλλοι = **србали** (szerbek). Azonban azok között, kik ez elmélet táborában harsognak, legnevezetesebb író Cuno.¹ „Kutatások az ókori népisme terén“ című művének eddig megjelent első kötete előkelőleg az ókor skytháival foglalkozik ugyan, de hozzá szól a dákok nemzetiségéhez is. Érveit a következőkben foglalhatjuk össze: a) *Dacia földrajzi nevei*. 1) Prut a szláv *plu* „folyni“ többől a szlávban nem ritka *l : r* betűváltoztatással alakult. Csakhogy a Prutról (Πυρετός) azt jegyzi meg Herodotos, hogy a skythák saját nyelvökön Poratának hívják. 2) Dierna, Tierna a szláv Černa (fekete). 3) Tiarantos és Tierna egy tő és egy folyó Herodotosnál. 4) Temes, a X. századi Constantinus Porphyrogenitusnál Τυρήσης a sskr. *timi* „tenger, óceán“ többől, melyből a szláv *stimita* vagy *timita* (nedves), származott. 5) Kárpát (Ptolem. III. 5, 6: Καρπάτης) az ószláv **хрѣтъ** = hegyhát, hegygerincz. Azonban a historia a Kárpátok lejtőin lakott *karpokról* beszél; nem valóbbszínű-e tehát, hogy a Kárpát szó ezeknek köszönheti lételetét? b) *Helységnevek*. Sarmize-getusa = „sarmaták városa“. A sarmatákat Cuno szlávoknak nézi. Kapidavát összehasonlítja Panti-kapes folyó- és Panti-kapaeon városnévvel; az ószlávban **патока** „res fluida“, **пъхна** „mare“. Utidava ószl. **вода**, bolg. *uda* (víz). Ramidava a sarmata Rami népre emlékeztet. Setidava = a mai poseni *ydowno*. c) *Törzsnevek*. Κοιστοβῶκοι végtagjában ugyanaz az ószl. **вонъ** (part), mely feltalálható számos orosz és lengyel helynévben; pl. Naliboki Četyrboki, Białaboki, Wisłoboki. A Caesar említette Anarti egy nép az Ἀναρτοφράκτοι sarmata néppel. d) *Dák szók*. Dioskorides 33 növénynevéből letto-szláv: **κρουστάνη** = litv. *kregždine* (gódirez); **δοχελᾶ** = litv. *dagys* (bogáncs), *dagillėlei* (tövises fű); **σέβα** = szerb **зоба** „sambucus nigra“; **πριαδῆλα** = litv. *prietelka*, or. *pri-jatelnica*, ófeln. *friudila*. e) *Személynevek*. Oroles vagy Roles az ószl. **орѣлъ** (sas)-ból. Dece-balus második része előfordúl a pontusi feliratok neveiben: **Δρεῖβαλις**, **Οἰάρεζβαλος**. Érdekes, mint bonczolja a Zalmoxis nevet. Ószl. *zamračiti* „obscurari“, mely össze van téve *za* = post, trans praepositióból és *mruckati* „obscurari“ igéből;

¹ Johann Gustav Cuno: Forschungen im gebiete der alten völkercunde. Erster teil. Die Skythen. Berlin, 1871. Különösen: 336—243. l.; továbbá 230—248. lapokon.

azonban a liquidára következő muta helyváltoztatásának szabálya szerint e szó a szláv ősnyelvkorszakban mork-a-ti, *za-mork-a-tinak hangzott. A *mruk = *mork „obscurari“ igeő annál is inkább ide illik, mert nagyon hasonló a hangzása mru = *mor „mori“ igeőhöz, melytől mrtu = *mortu „mortuus“ és zamreti = *za-mar-ti származnak; az *r* minden indogerman, de kivált a szláv nyelvben könnyen váltakozik *l*-lél.

Az ilyen szóegyeztetésekre mondhatta korunk egyik nagynevé szlavistája,¹ hogy pusztán jóakarattal, éles kritika nélkül az eddigi módszer alapján rá lehet bizonyítani mindenre, még Mekkára és Medínára is, hogy szláv.

Látni való tehát, hogy e tudós vélemények épen nem igazítanak el a géta-dák nemzetiségre nézve. A mi itt a legfőbb dolog volna, t. i. a nyelv, — ez teljesen ismeretlen előttünk. Csak némi írott emlék, avagy legalább csak néhány mondat maradt volna ránk, talán szerencsések lennénk e részben. Mit nem adnánk érte, ha azon géta versekből, melyeket Ovidius száműzetésének keserves napjaiban írt és nagy tetszés mellett szavalgatott Tomi polgárai előtt, csak pár sor is fenmaradt volna!² Így nincs más mód, mint vizsgálat alá venni azon szókat, melyeket a nyomozó történelem a dák nyelvből örökölt.

A dákok nyelvéből összesen 280 szó maradt reánk. Ezekből 51 növénynév, melyeknek nagyobb részét az időszámításunk első századában élt, anazerbei születésű, császári katonai orvos és botanikus, Pedanios Dioskorides „Περὶ Ἱατρικῆς Ὑλῆς“ című munkája őrizte meg.³ E növénynevek azonban részben görög-kelta-italiai származásuak (pl. *σαλία* a keltában *selja*, gör. *ἐλίη*, lat. *salix*), részben a germán-szláv-litván nyelvekből kerültek (*πριὰδῆλα*, germ. *frūdila*, szl. *priātelya*) s végre kis részben thrák-illyr eredetre mutatnak (pl. *προδίσονα* ugyanaz, a mi *Δίσονα*, Tsierna; az oláh *zîrna* = ebszóló. L. Hasden: *Istori'a Critica*. Edit. II-a 271—274. ll.). Mint ebből is kitetszik, e szók nem sokban járulnak a dák nép

¹ Miklosich: *Denkschriften der Wiener Akademie*. 1872. XXI. 75. 1.: man kann bei gutem Willen ohne viel Scharfsinn nach der bisherigen Methode alles, selbst Meka und Medina, slavisch erklären.

² Ovid. *Ex Ponto* III. 2, 40: jam didici Getice Sarmaticeque loqui; és IV. 13, 19: et Getico scripsi sermone libellum. 35: Et caput et plenas omnes movere pharetras, Et longum Getico murmur in ore fuit.

³ Kiadta Kühn: *Medicorum Graecorum opera quae exstant*. Lipsiae, 1829. Vol. 25. pag. IX. X.

nemzetiségének meghatározásához. Sokkal fontosabbak a fennmaradt személy- és helynevek.

A személynevekből 26-ot a classicus írók, 90-et a feliratok juttattak el korunkhoz. Az előbbiek közt vannak olyanok, melyeket vegyesen használnak géták és dákok (Δάπιξ, Σευτης, Τίρις), vannak, melyek egyaránt előfordulnak a gétáknál, dákoknál, thrákoknál és phrygeknél (Κοθήλας és Cotiso), ismét némelyek közösek a gétával és thrákkal (Ρώλης és Oroles), mások meg árja-európai jelleget viselnek magukon (Ζάλμολξις összetétel ezekből: ξαλμός, σαλμός = sskr. ciarman, persa: ġern (bőr) és ολξις, mely rokon a sskr. rixa (medve) szóval. Βοιρεβίστας előrése egyezik a sskr. bhairava (félelmes) szóval; a -βίστας, -βίστης thrák nomen gentile). A felirati személynevek között feltűnően gyakori a thrák -porus alapszó, mely urat teszen, pl. Mucapor, Natoporus, Pieporus. A thrák Attalus visszahangzik ebben: Bubalus; a kappadociai király, Ariorthus neve ebben: Ariortus. A Tomaschek földéritte bess nevek: Dizus, Bithus, Rescu, Muca megjelennek e következőkben: Diso, Dasius, Ditugenius — Bitu (vas) — Rescu és Resculus — Muc, Mucapor, Mucasenius, Mucator, Mucapuis, Mocio. A Roesler által észrevett gyakori thrák -al képző megvan ezekben: Attalus, Bubalus, Eptala. Az -a névszövegzetet, mely Tomascheknek a thrákban sokszor szemébe ötlött, daczára a feliratok latinizáló irányának, melynek legelőbb is a szövegzet esett áldozatul, megtartották ezek: Andena, Andrada, Atta, Bricena, Dada és Sola.¹

Az eddig ismert 68 dák helynév közül 24-ben fordul elő a thrák -dama képző -dava alakban, mely minden valószínűség szerint ugyanaz a szó, a mi a sskr. damas, gör. δόμος, lat. domus, szl. домъ. A thrák -para, -bara és -sara helynévképző a dáokban is három helynevet képez s a dák -is- képző megfelel a thrák -ης-nek. A 19 dák ethnikai név közt 10 van a thrák -ης-nek megfelelő -ης, -ens képzővel alkotva. A thrák ar „folyni“ dák folyók nevében gyakran nyomozható. A thraciai Burtu-dizus és a daciai Burti-cum; a moesia Padi-sara, Sapri-sara és a dák Germi-sara, Deu-sara; Σαλδ-απά Alsó-Moesiában és a dák Σαλδ-ήνσιοι törzs; Ziras folyó Alsó-Moesiában és Ziri-dava város Daciában; Zirmis thrák helység és a dák Zermiz-irga, Zermiz-egethusa bizonyára egyforma elemeket rejtenek magukban.²

¹ Gooss: Untersuchungen über die Innerverhältnisse des Trajanischen Daciens. Archiv, 1874. XII. 128—129. l.

² Ez adatokat Tocilescu Gergely György: „Dacia înainte de Romani.

Minden további szószaporítás nélkül bátran kimondhatjuk tehát, hogy a dák nép nemzetiségét illetőleg a thrák népesoporthoz tartozik, a mely csoport a déleurópai indogermán családnak egyik tagja.

Azon nagy földterületnek, melyet a dák nép virágzása tetőpontján lakott, ha Eutropiusnak (VIII, 2.) hihetünk, 1000 római mérföld (14725 km.) volt a kerülete. Határait első ízben Ptolemaeus (III. 8.) jelölte meg. Az ő adatai szerint délnek Singidunumtól (Nándorfehérvár) körülbelül Axiopolisig az Ister, egyenes keleti irányban húzódván, Alsó-Moesia felől képezett határt. Kelet felől Axiopolistól mintegy Dinogetiáig ugyanesak az Ister, továbbá a Prut (gör. Πορτός, sk. Πορτά) határolták Daciát. Az Isteren túl a hatalmas ötváros (Pentapolis), a Poratán túl a géták pusztája (ἡ Γέτων ἐρημία, deserta Getarum) feküdt. Dacia északi határa volt a Tyras (vagy Danastius, ma Dnjestr) és a Kárpát hegység, mely fölött a germán eredetű bastarnák székeltek, kikről aztán ezt a hegységet bastarnai Álpoknak is nevezték. Végre nyugat felől a sarmata eredetű metanasta jazygoktól a Tibiscus, mai Tisza, választotta el a dákokat, azon ponttól kezdve, hol irányát délnek fordítja.

E nagy birodalmat tehát minden oldalról természetes határok — folyók — övezték. Csak egy oldalról, nevezetesen a Tisza és Neszter folyók között kell képzeleti határvonalat fölvennünk, jól-lehet itt meg a beszögellő Kárpát hegység képezett természetes határt. Folyók, melyek a kezdetleges közlekedésnek irányt szabtak és halbőségükkal a lakosoknak élelmet biztosítottak; valamint hegyek, melyek míg a bányász fáradozalmait gazdagon jutalmazták, addig erdős lejtőikön a pásztor nyájának szolgáltatnak alkalmas legelőt: e rengeteg földterületen gazdagon váltakoztak.

A folyók között első helyen kell említenünk az Ἰστρος-t vagy *Istert*, a dákok, e szent folyamát. A hagyomány azt beszéli, hogy a dákok sohasem indultak addig háborúba, mielőtt az Ister vizéből nem ittak s ez italra, mint szentelt borra meg nem esküdtek, hogy hazájokba addig vissza nem térnek, míg ellenségöket ki nem irtják.¹ Nevét, mint Jordanisban olvassuk, a thrák bessektől

Bucuresci, 1880.“ ezimű bámulatos szorgalommal összeállított s az oláh akadémia által koszorúzott munkájából (615—617. l.) merítettem, mint a mely a barbár Dacia földrajzáról és ethnographiájáról minden eddig ismert adatot, leletet és számos feliratot közöl és részletesen magyaráz. A munkát a bukaresti akadémia adta ki évkönyveiben: Annalele Societatei Académice Romane. Sessiunea annului 1877. Tomulu X. Sectiunea II. Fasciura II. p. 367—954.

¹ Phylargirius, Commentarius in Virgiliū Georg. II. 497.: „Aufidius Mode-

nyerte.¹ Hogy mit jelenthetett és mily gyökből származhatott eredetileg az Ister szó: a szaktudósok maig sem döntötték el. Némelyek a sskr. *sru*, *srav-â-mi* (torrens), gör. ἵς = ἵς, ῥέω (folyni), litv. *srav-j-u* (folyó), ószl. *s-t-ru-ja* (fluentum), *o-s-t-rov-u* (insula) szótókkal hozzák kapcsolatba. Šafarik² és Cuno³ egyenesen a szláv *sru* (folyni) töből származtatják, annál is inkább, mert a Moskwának is van egy Istra nevű mellékfolyója; az *s* és *r* közé szláv nyelvsajátság *t*-ét ékelni; pl. ószl. *srebro* (ezüst) a csehben *s-t-ribo*. Végre Roesler⁴ azt hiszi, hogy az Ister ugyanazon gyökből sarjadhatott, melyből a szláv Bistrie, Bistrica, Wisternica stb. E fejtegetések daczára is úgy látszik, hogy az Ister thrák-illyr, a Danuvius vagy Danubius kelta elnevezés. Hogy az Isternek és Danuviusnak hol voltak határpontjai, a régi írókból nem eléggé világlik ki. Strabo a kataraktákat, Plinius a géták földjét, Ptolemaeus Axiopolist, Appianus a Szávatorokat, Agathemos pedig Vindobonát, a mai Bécsot jelöli meg e határponttól.⁵

Az Ister vizét Dacia felől számos mellékfolyó növeli. Első sorban a Tisza, melyet Strabo (de csak Szegedig) Παρῖος, Plinius *Pathissus*, Ptolemaeus Τῖβισκος, Ammianus Marcellinus *Parthiscus* és Jordanis *Tyzia* néven említ. Mindamellett a Tizánál régibb dák folyónév a Maros; Herodotos Μάρης-a, mely az agathyrsek földjét hasítja, minden kétség nélkül a Maros, jöllehet ez szerinte az Isterbe ömlik, mit úgy kell értenünk, hogy ő a Tisza alsó folyását is a Maroshoz számítja; a felső Tiszáról nincs tudomása. Strabo Μάρισος-a szintén az Isterbe szakad, de ő már ismeri a Tiszát is. A Maros latin neve először Jordanisnál jelenik meg *Marisia* alakban, e néven említi a Ravennai névtelen is, míg Constantinus Porphyrogenitus Μορήτης-nek írja. A Tisza még egy másik mellékfolyójának adtak a dákok nevet, t. i. a Szamosnak, melynek *Samus* neve egy római feliratos kővön fordul elő.⁶ A Körös nevét

stus legisse se affirmabat, hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Istro certum modum haurientes ore in modum sacri vini jurarent, non se ad patriae sedem regressuros, nisi hostibus caesis; et idcirco Virgilium familiari sibi hypallage usum dixisse Istrum conjuratum, apud quem Daci conjurare consueverunt.“

¹ Jordanis, De origine c. 12: qui lingua Bessorum Hister vocatur.

² Slavische Alterthümer, I. 495.

³ Die Skythen 231.

⁴ Dacier und Romänen 37. l.

⁵ Ortway: Magyarorsz. régi vízr. I. 251. l.

⁶ Mommsen: Corpus Inscriptionum Latinarum III. k. 827. sz.

Grisia alakban Jordanis tartotta fenn,¹ kinek *Miliare* és *Gilpil* folyói alatt alighanem a Fehér- és Fekete-Körös értendő, míg a *Grisia* vagy *Crisia* nevet a Sebes-Körösre magyarázzák. A *Marisia* mellékfolyói közül ismerjük az ókori *Ompoly* (*Ampela*) és *Zajkány* (*Sargetia*) nevét.

Egyenesen a Dunába ömlenek a *Tibiscus* (Temes), melynek mellékfolyója a *Berzava* maig megtartotta ókori nevét és a *Bubalus*, melyet némelyek a Bogonicspatak ősének vélnek. Hasonlag fenmaradt a régi *Tsierna* folyó neve a mai Černában. A *Zsil* neve az ókorban *Arabon*, Herodotosnál *Auras*,² *Mutria* (ma *Motra*) mellékfolyójával. Az *Alutus*, Herodotosnál *Atlas* (Olt) nevét Hasdeu³ a *skytha* és *agathyrs* *alt* (arany) szóból származtatja. A *Tiarantus* (Teljorman), *Ordessus* (Ardjisch) és *Naparis* (Jalomitza) Havasalföldet mossák. Az *Ararus* (Herodotosnál), *Hierasus* (Ptolemaeusnál) vagy *Gerasus* (Ammianus Marcellinusnál) megfelel a mai Szeretnek, melynek mellékfolyója is a *Museos* (Buzeo) maig viseli régi nevét. Végre daciai folyók még a *Porata* vagy *Pyretos* (Prút) és a *Tyras* vagy később *Danastius* (Dnjestr).

¹ Gooss: Studien zur Geographie und Gesch. des Traj. Daciens 30. l. s. utána Ortway: Magyarorsz. régi vízir. I. 220. „Crisius“ szó alatt azt állítja, hogy a legrégebbi író, ki a Körösről említést tesz, a IV. században élt Ammianus Marcellinus, kinek Gerasusát a Sebes-Körösre magyarázzák a tudósok (?). Amm. Marcellinus említi ugyan a Gerasust XXXI. 3, 7 (s nem XVII. 13 alatt — hol a Parthiseusról beszél — mint Gooss s utána Ortway is idézi), hanem oly helyen és körülmények közt, melyek sehogysem vonatkoztathatók a Körösre, t. i. a Danastius és Borysthenes vidékén, a nomád alánok földén. Ennélfogva a Gerasus — csak a név után ítélve is — ugyanaz a folyó, melyet Herodot (IV. 48) Ἀραρός, Ptolemaeus (III. 10) meg Ἰεραρός néven ismer s ez nem más, mint a régi nevét maig viselő Szeret.

² Šafarik (Slaw. Alterth. I. 473. 9. j.) után Gooss (Studien 9. l.) az Atlást, Aurast és Tibisist az Ister balpartjára teszi. A szöveg szerint e folyók nem is eshetnek a jobb partra. Ugyanis ezeket mondja Herodotos (IV. 49.): „az agathyrsok földjén a Maris folyó folyván, beleömlik az Istrosba, a Haimos csúcsairól pedig más három nagy folyó folyván, észak felől szakad bele: az Atlas, Auras és Tibisis.“ A mondat szerkezetéből világos, hogy mindezek az agathyrsok földén folynak; s ha nem volna világos, a következő ellentétet képező mondat eloszlat minden kétséget: „διὰ δὲ Θρηάκης καὶ τῶν Κροβύζων ῥέοντες (tehát amazok nem a thrákok földén folynak!) Ἀθρος καὶ Νόρης καὶ Ἀρτάνης ἐκδιδόσθαι ἐς τὸν Ἰστρον.“ — A zavart ez a két kifejezés: ἐκ δὲ τοῦ Ἄλμου τῶν κορυφῶν és πρὸς βορέην okozza. Herodotos a Kárpát elnevezést nem ismeri; nagyon valószínű, hogy hazánk hegytömegét is belefoglalja a Haemus névbe. A πρὸς βορέην nemcsak azt teszi, hogy észak irányában, hanem eredeti jelentésében azt is, hogy észak irányából.

³ Hasdeu: Istori'a Critica. 253—255. l.

Dacia hegységéről legelőször Julius Caesar emlékezik; szerinte a hereyniai erdő, a hol a dákok és anartok határát eléri, a Danuviustól balra kanyarodik és kiterjedt voltánál fogva számos nép határait érinti. Hasonlóképen Strabo és Plinius is csak folytatását látják a hereyniai erdőnek a felsőmagyarországi hegytömegben. Ptolemaeus az első, ki a *Καρχαίτης ὄρος* elnevezést használja. E hegység kezdetét körülbelül azon ponton képzei, a mely alatt a Duna Vácznál útját délnek fordítja; innen keletnek irányítja oly egyenes vonalban, melynek meghosszabbítása a Borysthenes (Dnjepr) torkolatát szelné. A Kárpátok nyugati felét, tehát a Kis-Kárpátokat a *Montes Sarmatici* különös néven említi. Az erdélyi hegység keleti részét Plinius *Montes makrokremnii*, déli részét meg Ammianus *Montes Serrorum* néven ismeri. Egy római katona fogadmányi tábláján az Olt folyó melletti *Mons Caucasusról*¹ teszen említést (AD ALVTVM FLVMEN SECVS MONT. CAVCASI), mely név megújúl Amm. Marcellinus *Locus Caucalandensis*-ében s melynek nevét valószínűleg a mai Küküllőben, mely e hegységből eredt, nyomonozhatjuk.²

A dák nép, mint minden kezdetleges nép, legfőképen pásztor-kodással töltötte életét; többnyire hegyeken és mezőkön lakott.³ A földművelés e vadászatban és harcban edzett népnél nem vert soha erős gyökeret s még a mondában is Charnabon géta király nagy ellenségeként szerepel Triptolemusnak, ki Ceres szolgálatában tanítgatott minden népeket a földművelésre. Igaz, hogy Dacia ős időktől fogva kereskedelmi összeköttetésben állott Illyriával és Thraciával s az etrusk kereskedők árúczikkeikkel szorgalmasan látogatták; mégis bizonyos, hogy városai csak akkor kezdtek lendületet venni, midőn a rómaiakkal való érintkezés gyakoribb lett, midőn a dákok nemcsak megismerkedtek a római technika nagyszerű alkotásaival s nyertek Domitianus alatt Rómától építészeket, hanem, hogy úgy szóljunk, bizonyos társadalmi élet fejlődött ki köztök, mely lázas sietséggel óhajtott oly magas fokra vergődni, hogy a nagy hódító állammal erejét egykor összemérhesse. És e haladást

¹ E Caucasus hegység előfordúl Nestor krónikájában is: „Do Pont'skago moria na poluseznya strany Dunaj, Dnjestr i *Karkasij'skaja* gory, reksze ugor'skaja; i ottuda dashe i do Dnjepra, i proczaja rieky.“

² Dacia víz- és hegyrajzára Gooss Tanulmányai kiváló forrás. A hydrographiai adatokat a 7—9, 12, 21—23, 30—32. lapok, az orographiaiakat a 10—13. 30. lapok tartalmazzák.

³ L. Annaeus Florus, *Res Romanae* IV, 12. *Daci montibus inhaerent.*
BOROVSKY SAMU: A dákok. 2

nem szabad kevésre becsülnünk; ez képezte Daciában csiráját azon virágzó városi intézménynek, melyet aztán a római genius főképen itt oly bámulatos tökélyre emelt. Valódi városokról ennél fogva csak a rómaiak korában lehet szó s ha mégis a dákok által lakott terület földrajzát tárgyalván, Dacia helységeinek sorozatát összeállítom,¹ szolgáljon igazolásomúl a most érintett fejlődési összefüggés dák és római városok közt. Teljesség kedvéért fölvettem a barbár és római Daciának összes, ez ideig ismert helységeit, külön megjelölván mégis azokat (*-gal), melyeknek alapítását vagy legalább nevét a rómaiaknak tulajdoníthatni.

Acidava. Említi a peutingeri térkép. Valószínűleg a romániai Slatina helyén, az Olt mellett feküdt.

***Ad aquas.** Ptolemaeusnál III. 8, 9: Ὑδατα; említi a peut. térk. és a ravennai névtelen IV. 7. A hunyadmegyei Kiskalán, melynek égvényes, földes és langyos vizei adtak nevet a római helységnek. A feliratokon (Corpus Inscriptionum Latinarum III. 1407) előfordúl Pagus Aquensis néven is.

***Ad mediam.** Említi a peut. tk. és a ravennai IV. 14: Medilas néven. Bizonyos, hogy a mai Mehádia helyén állott, hol számos emlék, falomladvány, téglátöredék, szobor, érem s fogadalmi tábla hirdeti, hogy már a rómaiak ismerték hévvizeinek gyógyhatását, melyeket Herculesnek, Aesculapiusnak és Hygaeának szenteltek. A mai Mehádia név azonban nem római, hanem Mihaldból keletkezett magyar eredetű név, mint azt Pesty (A szörényi bánság tört. II. 325.) meggyőzően kimutatta.

***Ad Pannonios.** Így említi a peut. tk.; a ravenn.: Pannonin. Alighanem Teregova mellett, Szörénymegyében.

Aizisis. A Mannert kiadta peut. tképen: Ahihis; Trajanus emlékiratainak töredékében (Priscianus VI. 13): Aizi; Ptolem. III. 8: Αἰζῖσις (néhol Αἰτίσις); a ravenn. IV. 14: Zizis. Megfelel a bánsági Ezeres falunak a Bogoniespatak mentén.

Akrobadara. Ptolemaeusnál. A Szeret melletti Grigoresci vidékén, északkeletre Suceavától.

***Alburnus major.** Létezéséről a viaszos-lapok értesítenek (C. I. L. III. Cer. I. II. V. VIII. IX. XII. XVII. XXI.), hol neve Alburno maiore, gör. εἰς [Ἀλ]β[ουρ]νον μετ'άλην alakokban fordul elő. Mindenesetre a jelenlegi Verespatak helyén feküdt. Alburnus majort és vidékét (Kavietetum, Deusara, Immenosum majus, Kartum, Cernenum) azok a bányamívelő pirusták lakták, kiket Trajanus ide Dalmatiából telepített. A mai Csetate alatt, hol valószínűleg a nekropolis állott, továbbá amaz óriási, magában álló sziklatömb tövén, melyben több tárna és számos folyosó létezik, régi falomladványok láthatók. A feliratos sírköve-

¹ E tekintetben kitűnő vezérfonalul szolgáltak — nem is szorúlván említésre Ptolemaeus, a ravennai névtelen és Peutinger táblája — Gooss dolgozatai (Studien, küll. 32—53. l. és Chronik der archeologischen Funde Siebenbürgens. Archiv des Ver. für sieb. Landesk. 1876. XIII. k. 203—338. l.); azután Mommsen Corpus Inscr. Lat. III. kötetének 1. része és Tocilescu idézett műve. A hol e forrásaimtól esetleg eltérek, nem mulasztom el a maga helyén, hogy erre figyelmeztessenek.

ken gyakran szemlélhető kalapács el-
árúlja, hogy a megholtak bányászok
voltak; de e feliratoknál sokkal bő-
vebb tudósítást nyerünk a bányacélt
mozzanatairól azon 25 viaszos-lapból,
melyek Vöröspatak bányáiregeiből
eddig előkerültek. E viaszlapok három,
könnyvalakban összeillesztett fatáblács-
kából állanak; e táblácskák belső fele
viaszszal van bevonva, melybe hegyes
eszközzel karcolták be a betűket.
Nagy részük szerződés.

Ampelum. A mai Zalatna. Említi
két feliratos kő (C. I. L. III. 1308. és
1293.). Ez volt a császári aranybányák
igazgatásának központja; itt székelt
a procurator Augusti aurariorum, kinek
hivatalnokai (tabularii, adjutores tabula-
riorum, dispensator, subsequentes libra-
riorum, ab instrumento tabulariorum)
császári szabadosokból és rabszolgák-
ból, valamint a Legio XIII. Gemina ka-
tonáiból (librarii consulares) teltek ki.

Amutria. Említi a peut. tk. Maga
a név is mondja, hogy a Mutria (mai
Motru) folyó mellett fekiúdt.

Angustia. Ptolemaeusnál. Muncselu
Gradiste, Broostól délfele mintegy 3
mérőföldnyire, hol a vakolat nélkül ra-
kott falak omladékai és számos leletek
virágzó dák telepről tanúskodnak. Tü-
mérdek barbár és római pénz került
itt napfényre.

***Apulum.** A peut. tképen: Apula;
a raven.: Apulon; Ptolem. III. 8, 8:
Ἀπουλον. A mai Gyulafehérvár. Hogy
itt már a rómaiak előtt volt helység,
bizonyítják a bronzleletek és dák tetra-
drachmák, melyek itt előkerültek. A
római város a Maros-Portus és Gyula-
fehérvár közötti síkon terült el, hol
még most is számos az út- és épület-
maradvány, melyek falai néha a 6'
magasságot is megütik, daczolva a
földmíves ekéjével, mely az ó város
legnagyobb részét a századok hosszú
folyamán rögök alá temette. Műemlé-
kek a jelenlegi vár északnyugati olda-

lán is kerülnek felszínre, valamint a
szomszéd falvak, u. m.: Tótfalu, Sárd,
M.-Igen, Boros-Kocsárd, Krakkó és
Kisfalud is számos feliratot szolgál-
tattak. — Mindjárt Dacia meghódítása
után itt ültette fel állandó táborát a
hadjáratban résztvevő Leg. XIII. Ge-
mina. A szabadságolt katonák — s úgy
látszik legelsőbbben a Leg. I. Adjutrix
veteránjai — korlátolt politikai hatás-
körű községgé szervezkedtek, melyet
Kanabaeinek neveztek el, a mi „gúny-
hót“ teszen. Marcus Antoninus Pius
császár alatt a község nagy lendületet
vett. E kedvező fejlődés folyvást tart
Marcus Aurelius uralkodásának első
éveiben is, annyira, hogy Apulum Sar-
mizegethusát is túlszárnyalja s déli
Dacia pénzügyigazgatósági székhely-
évé lesz, sőt könnyen meglehet,
hogy idővel a legatus is ide tette át
lakását. A markomannok leverése után
Marcus Aurelius bővíté a kanabaeiek
szabadalmait s a város nevét Apulum-
mal cserélvén föl, municipiummá tette.
Az Apulum elnevezés azt sejteti, hogy
Apuliából jöttek ide újabb bevándor-
lók. A községet lakosai halálból Muni-
cipium Aurelinek is nevezték. Később
Septimius Severus azt a jogot adta
neki, hogy előljáróit évenként, szabály
szerint választthassa, miért is előfordúl
neve így is: municipium Septimii Apu-
lum. Ugyancsak Marcus Aurelius colo-
niát is alapított Apulumban, mely a
municipiumot csakhamar fölülmúlta. A
kettő között az volt a különbség, hogy
amannak duumvirek, emennek quat-
tuorvirek állottak az élén. Caracalla
idejében e községek sokat szenved-
hettek, mert egy a 250. évből szár-
mazó felirat Trajanus Decius nemcsak
„restitutor Daciarum“ néven említi,
hanem mint a nova colonia Apulum
alapítóját is magasztalja. — Apulum-
tól nyerte nevét Dacia Apulensis, mely
Erdély déli részét és a mai Bánságot
foglalta magában. Leletei közt a fel-

iratokból került legtöbb, melyek eddig már 322 számot tesznek.

Arcidava. Ekként említi a peut. tk. Ptol. III. 8. 9: Ἀργιδάβα; a ravenn. IV. 14: Arcidaba. Kétségkívül a mostani Versecz helyén feküdt, mit az itt fölfedett római castrum, a vidékén talált római régiségek és mindenek-fölött köragaszburkolatú vízvezetéke bizonyít, mely a verseczi hegyek forrásdús oldalain felfogott vizet hozta le a város lakói számára, kiknek e vidék mocsáros volta miatt alig lehetett jó ivóvízök. (Ortvay: Magyarország régi vízrajza, II. 318.).

Arkinna. Ptolemaeusnál. Bumbesci a Zsil mellett.

***Arutela.** Említi a peut. tk. Német-lyek Lovistea hegyvidékére Pitesci és Bratovoesci közé helyezik, mások a Lotrunak az Olta szakadásához. Egy 1223-ki magyar oklevélben említették villa Ruetel a mai erdélyi Resinari oláh falu; Tocileseu (Dacia inainte de Rom. 51.) ebben a régi nevet kutatja.

Augmonia. A peut. tk.: Agnaviae; a ravenn.: Augmonia; Ptol. III. 8, 10: Ἀυμονία. A krassó-szörénymegyei Ohaba-Bistra közelében keresendő.

Bacancis. A rav. névtelenül jön elő. Mannert az alsó Béga körül keresi.

Bersovia. E néven említi a peut. tk. Trajanus emlékiratainak töredékében (Priscianus VI. 13): Berzobim; a ravenn. IV. 14: Bersovia. A mai Zsidovin, melynek helyén hogy jelentékeny római telep állott, bizonyítják az itt nagy számban előkerült érmek, téglák és épületi substructionok, valamint a római fürdő maradványai. L. Ormós: „Régészeti Közlemények. I. Bersovia.“ Archaeol. Közlem. VIII. k. 3. füz. 149—153. II. térrajzzal.

***Blandiana.** Említi a peut. tk. Gooss (Studien, 35.) Algyógy és Vurpód közé helyezi.

***Brucula.** Igy a peut. tk. épen. A ravenn. Brutia. Egy itt talált feliratos

kő szerint collegium aurariorum volt itt (C. I. L. III. 941. p. 178.), miből az következik, hogy mielőtt az aranybányavárosok jelentőségre emelkedtek, valószínűleg ez volt az aranybevéltás helye. Nagy-Enyed vidékébe, Tövis mellé esik.

Buridava. Említi a peut. tk. Calimanesi vidékén Romániában.

Burticum. Egyedül a rav. IV. 7. említi. Gooss (Stud. 35.) Csikmó és Gyulafehérvár közé Vurpód (Burgberg) mellé helyezi, hol római út nyomai láthatók.

Canonai. Említi a ravennai. Talán a bánsági Denta.

***Caput Bubali.** E néven nevezi a peut. térkép; a ravenn.: Gubali. A Bubali szó (bubulus = ökör-) még most is fenn van a Valea-Bou (Ökörvölgy) második tagjában s bizonyára e vidéken feküdt Prebul község helyén.

Caput Stenarum. Igy említi a ravenn. IV. 7; a peut. tk.: Stenarum. A mai Vízakna, mely barbárkori lelhely.

***Castra nova.** A peut. tk. (Castris novis) e táborállomását a romániai Calcaleti mellé helyezhetjük, hol régi fegyvereket, edényeket és agyacsöveket leltek. (Annalele X. 334—335.)

***Castra Trajana.** A peut. tk. Castra tragana. Salatrucu mell. Oláhországban.

Cedoniae. Igy említi a peut. tk.; a ravenn. IV. 7: Cedonia. A mai Nagy-Apold (Szebenmegye), hol a barbárkorból arany karpereczek, lánczok és a római időből mintegy 500 érem, téglatöredékek és feliratkövek találtattak.

***Centum Putea** a peut. tk. Sztamora és Butyin közt, Temesmegyében.

Cernenum (?). Viaszostáblán (C. I. L. III. C. I.): collegium Jovis Cerneni. Helyekvése ismertlen.

***Certia.** A peut. tk.: Cersic; a ravenn.: Certie. Romlott mellett létezett az Egregypatak jobb partján. Castrumában vakolatnyomok, téglák, cserepek, római edények, fegyverek és pénzeczek találtattak.

Deusara. Két viaszoslap (C. I. L. III. C. III. XIII.) keltezési helye. Hol feküdt, ma már meg nem határozható.

Dinogetia Ptolemaeusnál hibásan Moesiába téve, a Szeret torkolata mellett Gerginával szemben.

Docirana Ptolemaeusnál. Debreczen.

Drobetae. A peut. tk. és a ravenn.: Drubetis; Ptolem. III. 8, 10: Δρουβητις; Notitia or. 108.: cuneus equitum Dalmatarum Divitensium Drobeta — auxilium primorum Daciscorum Drobeta. Trajanus hídjá mellett a mai Turnu-Severinu helyén feküdt. 145-ből egy feliratos kő (C. I. L. III. 1581.) ekként említi: MVN. HADRIANI. DROBET.

Gaga...s. Igy van a peut. tképen. Mannert a maga kiadásában kibővítette Gaganisra. A ravenn.: Gazana. Valószínűleg egy Ptol. Ζεργίνα nevével, melyet egy Szöny mellett talált felirat is említ. A krassó-szörénymegyeyei Sztatina közelében, a Temes hídjá mellett feketett.

Germisara. Igy a peut. térkép; a ravenn.: Germigera; Ptol. III. 8: Γερμίζαργα vagy Ζερμίζαργα (Νερμίζαργα); C. I. L. III. 1395: Germizarae. Kétségkívül a mai Csikmó.

Immenosum majus. Viaszlap kelt itt (C. I. L. III. C. X.), de hollétét nem tudjuk.

Karsidava Ptolemaeusnál. A Prut melléki Balti.

Kartum. Viaszostábla keltezési helye. (C. I. L. III. C. XI.) Fekvése meghatározhatatlan.

Kavieretium. Viaszslap (C. I. L. III. C. VI.) említ egy pirustát ex Kavieretio. Helyfekvése nincs tudva.

Komidava Ptol. A bodzási szoros torkában Pietraoss'a mellett, hol római castrummaradványok vannak és a hol állítólag Athanarik gót király kincsét találták meg.

***Largiana.** Igy említi a peut. tk. A ravenn.: Lagiana. Torma szerint

(Limes Dacicus felső része 121.) Magyar-Egereg (Szilágym.).

***Macedonica.** Egyedül a ravenn. említi. Torma szerint Szucság (Kolozs m.) mellett feküdt s nem lehet felőle kétség, hogy nevét az itt állomásozott Legio V. Macedonicától kapta.

Malvese. Írott forrásemlékeink — mint annyi sok más helyről — hallgatnak róla; két felirattól értesülünk létezéséről, az egyik szerint volt egy colonia Malvese (Gruter 433, 5.), a másik szerint (C. I. L. III. D. LI. a 230. évből) Dacia egy részét erről neveztek provincia Malu(ensis)nek. Még azt sem tudtuk eddig biztosan, mely része volt ez Daciának; hát akkor hogy tudhattuk volna a colonia holvoltát! Ugy látszik azonban, hogy a Malvensis név az oláh malu (part) szóval hozható kapcsolatba s ennél fogva annyit tehet, mint „ripenis“ (Tomaschek: Zeitschrift für oesterr. Gymn. 1872. 157.) Hirschfeld (Epigr. Nachlese. Sitzungsberichte der kais. Akademie, Wien, 1874. LXXVII. k. 374. l.) azt gyanítja, hogy e provincia Daciának délkeleti részét képezte s a régi név a romániai Parapanhoz közel fekvő Malu-de-sus és Malu-de-jos helynevekben él. Egy e vidéken lelt felirat gyanújának teljesen igazat ad. A felirat a következő:

COMMODO ANT /
NINO AVG SVB C //
RACL (?) XENOPHO /
TIS PROC AVG
ZOTICVS ET SA //
ANVS SERV /
POSVE ///

azaz: Commodo Antonino Augusto sub Claudio Eraclito Xenophontis (filio) procuratore Augusti Zoticus et Sabianus servi posuerunt. E felirat, mely a bukaresti múzeum birtokában van s melyet először Boliacu (Trompetta Carpatiloru. 1872. aug. 20. 1010. sz.) ismertetett, nyilvánvalóvá teszi, hogy Celei vidékén, honnan e kő származik.

zott, procurator lakott. A feliratot hasonmásban közli a bukaresti akadémia évkönyve (Annalele Societatei Academice Romane. Tom. X. 245.) és Tocilescu (Dacia inainte de Rom. 454.) is.

Marciniesi (?) Viaszoslapon (C. I. L. III. C. VI.): Licei Epicudi Marciensis.

Marcodava. Ptol. A mai Maros-Ujvár. Castrumában az Ala II. Pannoniorum tanyázott. Emlékei közül nevezetes az erdélyi múzeum tulajdonát képező Mithrasrelief. (Ism. Friedländer „Gerhard's Denkmäler und Forschungen. 1857.“)

Masclianis. Igy a peut. tk. A rav.: Masclunis. Kis-Muncsel (Hunyadm.) vidékén keresendő.

Micum. A Déván alul fekvő marospartí Veczel. Volt római fürdője (C. I. L. III. 1374. a 113. évből), valamint ez volt Dacia három eddig ismert vám- és kikötőhelyei közül az egyik. Torma: Arch. Ért. XIV. 114. Neki köszönhetjük e hely topographiai meghatározását.

Napoca. E néven említi a peut. tk. Ptol. III. 8, 7.: *Νάπονα*; Ulpianus (Digest. 50, 15, 1. 8, 9): Napocensis colonia; a C. I. L. III. 963: NAP (oca). Ma Kolozsvár. Trajanus alapította a régi dák község helyén s Antonius Pius alatt már mint municipium szerepel, mígnem Commodus idejétől fogva coloniaként jelenik meg, mely jogát vagy Marcus Aureliustól vagy Commodustól nyerhette. Virágzó községi életéről szólnak azon épülettromok és számos epigraphicus kövek, melyek itt előkerültek s melyek egyszersmind arról is tanúskodnak, hogy később a porolissumi provincia pénzügyigazgatósága ide költözött át.

Nentidava. Ptol. Az oláhországi Turtucaí vidékén.

***Optatiana.** Említi a peut. térkép. Torma szerint (Limes Dac. 121.) Zutor. Egy római lovascsapat tanyája, mely-

nek tégláin N. M. O. (numerus militum miliarius) betűk vannak.

Paloda. Ptolem. Oláhországban a Putne folyó torkolatánál kissé feljebb.

Patridava. Ptol. A Prút melletti Tabor környékén.

Pelendava. A peut. tképen: Pelendova. Némelyek szerint Bradesci, mások szerint Craiov'a vagy Pîrlestii helyén feküdt. (Tocilescu, i. m. 450.)

Petris Kiskalán és Csikmó közt.

Petrodava Ptolem. Az Oláhországi Berladu folyó felső mentén.

Phrateria Ptol. Az Oltecz melléki Piriéni.

***Pinum.** Ptolem.; az Olt melletti Slatina Havasalföldön.

Piroboridava. Ptol. Bessarábiában.

Pîrum Ptol. Az oláhországi Pitesci.

***Pons Aluti.** A peut. tk.: Ponte Aluti; a ravenn. IV. 7.: Aluti. Rômiculu Valci mellett (Románia).

***Pons Augusti.** Peut. tk.: Ponte Augusti, a ravenn. IV. 7.: Augusti és C. I. L. III. 1351. számú feliratban: statio pontis Augusti. A Bisztra melletti Márfa falu.

***Pons vetus.** A peut. tk.: Ponte vetere; a ravenn.: Betere. Ugy látszik a szebenmegyei Czód patakon levő hídát kell értenünk.

Porolissum. A peut. tk.: Porolisso; a ravenn. IV. 5.: Porollisum, IV. 7.: Porolissos; Ptolem. III. 8, 6: *Παρόλισσον*; a feliratokon (C. I. L. III. 1486. és 1495.): patroni municipii Porol(issi), pontifex civitatis Paralisen-sium. Eredeti dák név; annyit jelenthetett, mint: királyi város. A Zilahtól északkeletre eső Mojgrád mellett feküdt, honnan már eddig számos barbár és római lelet került elő. Római időbeli jelentőségéről tanúságot tesz a romjaiban ma is meglévő amphitheatrum, melynek előrése 135, félköre 230 s átmetszete 90 lépést tesz. Előrésszén a kőből metszett állópadok állítólag most is jól kivehetők. E helytől nyerte ne-

vét Dacia Porolissensis, mely Erdély északi felét és a Tiszáig terjedő területet ölelte fel. Későbbben azonban a délebbre eső Napoca túlszárnyalta.

Potaissa. A peut. tk.: Patavissa; a ravenn. IV. 7.: Patabissa; Ptolem. III. 8. 7.: Πατροβίσα; Ulpianus Lib. I. de censibus (Dig. 50, 15, 1, 8, 9): Patavissensium vicus; C. I. L. III. 1627: POTAISSA. Ma Torda. A város fölött északnyugatra emelkedő magaslaton a nagyszzerű római tábor sánczai teljesen felismerhetők. A város felőli része 750 lépés hosszú s rajta a kapuk helye most is kivehető. A sáncz két végén emelkedés — nyilván bástyaromok halmaza — látszik. Az északi és déli sáncz hosszúsága 795 lépés s nyugoti végükön hasonlóképen emelkedések vannak. Nagy mozaikpadolattal bíró épületek nyomai az északi sáncz közepe táján, hol szenesült búzát is találtak, délnek néző oldalán és végre a város felőli sáncz mellett mutatkoznak. Régi telepítvények konstatálvák a várostól délnyugatra, az Aranyos és Szindi víz között. A Koppánd felé fekvő szőlőhegyeken vízvezetés nyomaira akadtak. Potaissát legelőször a fentidézett ajtoni mérföldkö mint Napocához tartozó helységet említi, a Kr. u. 109—110. évben Septimius Severus coloniává emeli és a Leg. V. Maced. állomáshelyévé teszi, holott itt azelőtt a XIII. Gemina egy hadosztálya állomásozott.

Potula. Említi a ravennai. A mai Fényed (?).

***Praetoria Augusta.** Ptol. Ma Enlaka (Udvarhelymegye). A római castrum falainak maradványa három láb magas. Itt tanyázott a Coh. IV. Hispanorum.

***Praetoria.** A peut. tk. A mostani Port'a Romaniloru.

***Pretorium.** A peut. tképen: Pretorio, a ravennainál: Pretorich. A krassó-szörénymegyei Plugova.

Ramidava Ptolemaeusnál. Az oláhországi Buzeu város táján.

Resculum. Mint Torma legújabbán kiderítette a Sebes-Körös mellett fekvő Sebesváraljának ez volt a neve. (Lim. Dac. 41—53). A bevándorolt aficaeusok vagy afigaenusok vicusát képpezte s a Vallum Romanum mellett feküdt.

***Romula.** Említi a peut. tk.; a ravenn. IV. 7.: Romulas. Talán a mai Recic'a Romániában, hol római sarkophag és feliratos kövek kerültek napfényre (Laurianu: Relatiune despre anticuitatile d'in judetiulu Romanati. Annal. Acad. Rom. X. 218—227.)

Ruconium. Ptol. Talán Csege a Tiszánál.

Rusidava. Említi a peut. tk. A Luncavetiu folyónak az Öltba szakadásánál.

Sacidava. Peut. tk.: Acidava, ravenn. IV. 7.: Sacidava. A Székáspataknak a Küküllőbe szakadásánál.

***Salinae.** A peut. tk. és a ravenn.: Salinis; Ptol. III. 8, 7: Σαλίνας. A mai Felvincz, melytől nem messze van Maros-Portus, hol az ókor sóbányái ma is felismerhetők.

Sandava. Ptolemaeusnál. Az udvarhely-megyei Zetelaka.

Sarmizegethusa. E név a következő változatokban ismeretes: Ptolem. III. 8, 9: Ζαρμιζεθέθουσα és VIII. 11, 4: Ζαρμιζοθέθουσα; Dio Cassius 68, 9: Ζερμιζεθέθουση; Ulpianus: Zarmizegethusa; a peut. tk.: Sarmategte; a ravenn. IV. 7: Sarmazege s egy Lemnos szigetén talált epigraphikus kövön: Ζερμιζε[ε]-θούσης. A C. I. L. felirataiban nagyobb részt SARMIZ. vagy SARMIZEG. rövidített alakokban fordul elő. A Sarmizegethusa nevet Grimm és Niebuhr a „sarmata“ és „géta“ szókából véli alkotottnak, míg Cuno (Die Skyth. 235—236) Sarmate és getaise elemekre bontván fel, „sarmaták városa“ jelen-

tést ad neki, Edelsbacher pedig (Arch. Ért. XIV. 97—98.) az irán katha, gathia (hely) alkatrészét találja benne s építését a sarmatáknak tulajdonítja. Bárhonnan származott légyen e név, annyi tény, hogy Sarmizegethusa már a barbár korban nagy jelentőségű város vala; itt volt Decebalus dák király széke, ezt védelmezték a dákok kétségbeesett erővel s midőn elesett, vele együtt enyészett el az ifjú birodalom is. Alig hogy a rómaiak megvetették lábukat Daciában, már 109—110-ben a Legio V. Macedonia D. Terentius Scaurianus vezetése alatt hozzáfogott Sarmizegethusa colonizálásához, mely előbb a Colonia Dacica, Hadrianus óta pedig a Colonia Ulpia Trajana Augusta Dacica Sarmizegethusa nevet viselte. Smidőn környékével együtt kiépült, (238 óta) Metropolis néven említetik. Idő folytán Apulum lőn a katonai centrum, s valószínűleg helytartói székhely is, a tartomány vallási központja azonban mindvégig Sarmizegethusa maradt, hol az ara Augusti mellett tartatott meg a concilium provinciarum Daciarum trium, melyben a sacerdos arae Augusti nostri coronatus Daciarum trium elnököl s ily alkalmakkor mint a tartomány főpapja vezette a császár tiszteletére rendeltetett áldozati szertartásokat. — Óriási kiterjedését mutatja az, hogy a hátszegvidéki falvak: Brazova, Nagy-Pestény, Demsus, Tustya, Farkadin, Hátszeg, Oláh-Brettye, Zeykfalva, Nálacz, Óralja-Boldogfalva, Totesd, Paklisa, Kernyesd, Petrosz, Nagy-Osztró, Klopotiva, Zajkány és Bukova mind telve vannak a rá vonatkozó emlékekkel. Ezeknek helyén állottak ugyanis a villák és elővárosok, míg maga a főváros a Zajkánypatak (az ókorban Sargetia) partján fekvő Várhely (Gradiste) falu helyén terült el. Emlékei közül nevezetes a castrum, mely Várhelytől kelet felé fekszik, s egy része a falumak rá van építve.

Kerülete 3000 lépés s sánczai néhol ma is 15 láb magasak. Belseje telve van épülettörmelékkel. A falu északkeleti oldalán, a castrumon kívül, az amphitheatrumnak mintegy 450 lépés hosszú romhalmaza fölött virraszt a lassú enyészet s becses kövein, melyek a római szellem nagyságát hirdetik, mamaligát főz az oláh paraszt. Egyébiránt az amphitheatrumnak mészkőből faragott padjai megvoltak még csak e század elején is. A főváros temetője, a nekropolis, hol sarkophagok, síremlékek, úrnák és csontok találtattak, a falu nyugoti oldalán létezett. A fővárost ivóvízzel a Retyezáról vezetett aquaeductus látta el, melyről nemcsak az előkerült cseréphenger-töredékek után van tudomásunk, hanem maga a vízvezeték felíratilag is (1445) constáltható. Említést érdemel továbbá az a Mithrascsoportozat, melyet innen a nagyszebeni Bruckenthal-muzeum szerzett, valamint azon mozaikpadolatok, melyek mythologiai képeket és díszítményeket tüntetnek fel. 148 felírata érdekes világot vet a főváros és provincia társadalmi és közigazgatási viszonyaira.

Sclaeitis (?) A C. I. L. III. k. VI. viaszostábláján: Plani Verzonis Sclaeitis.

Singidava. Említi Ptol. A mai Déva környékére esik, melytől délre mintegy félóra járásnyira a petraossai kőbánya maig tanúskodik arról, hogy a rómaiak itt porphyrt bontottak.

Sornum Ptolem. a moesia Novaeval szemben Rusii-de-Vede mellett.

Tamasidava Ptolemacusnál. Bessarabiában.

Tapae. Említi Dio Cass. 67. 6 : Τάπη és 67, 10 : Τάπαι; Jordanis, De reb. get. 12 : Tapae néven. Két nagy ütközetet vívtak mellette a dákok és rómaiak; az elsőben Tertius Julianus parancsnoktól 89-ben, a másodikban Trajanustól (102. évben) szenvedtek a

dákok véres vereséget. Helyfekvését nincs módunkban meghatározni; Roesler (Romänische Studien 36) a Verstorony-szoros mellé helyezi.

Tema. Említi a ravennai. Talán a Temes névnek őse.

Tibiscum. Peut. tk.: Tiviseo; a ravenn. IV. 14: Tibis; Ptolem: Τιβίσκον. Itt találkozott a Viminaciumból (Kostolac) Lederatán (Ráma) keresztül és a Tsiernából Sarmizegethusába vezető útvonal. Helyfekvését Ortway Tivadar határozta meg (Archaeol. Közl. X. k. 3. füz. 1—48. l.: „Tibiscum helyfekvése“) s azt a Bisztra-Temestorkolaton felül Jaaz és Zsuppa között találta fel, közölve egyszersmind azon hét feliratot, melyek eddig itt előkerültek.

Tsierna. A peut. tk.: Tierna; Ulpianus, Dig. 50, 15, 1, 8, 9: Zernensium colonia in Dacia a Divo Trajano deducta juris Italici; Ptolem. III. 8,

10: Δίαρνα; C. I. L. 1568: STATIONIS TSIERNEN. — Kétségtelenül a Dunába balfelől szakadó Cserna folyó mellett fekvő Orsova. A Tsierna név a fenmaradt dák prodiorna szóval rokon (l. a 12. lapon).

Tovetis (?) A C. I. L. III. C. VI. számja emlékezik Batonis Pr . . . Tovetis tanúró.

Triphulon Ptolem. az oláhorsz. Botosian mellett.

Ulpianon Ptolem. Nagy-Várad.

Utidava Ptolem. a Szeret mellett, a Bistrica és Moldova torkolatai közt.

Zargidava Ptolem. Bessarábiában valahol.

Ziridava Ptol. A bánsági Bules.

Zurobara Ptol. Temesvár.

Zusidava Ptolemaeusnál. A Dunától kissé távolabb s Axiopolis és a Szerettorkolat közti északi útjának körülbelül közepén, a Jalomicza folyó melletti Slobozie vidékén.

Azon 15 törzs közül, kiket Ptolemaeus (III. 8, 5) Dáciában ismer, az *anartok* (a Vág mellékein) és a *teuriskok* (a Közép-Kárpátokon) kétségkívül kelták. A *kistobokok*, kik a hódítás után is külön királyt uraltak, saját pénzeket vertek, sőt a markomann háborúban Róma ellen harezoltak, s ebből folyólag nemzetiségök esorbát nem szenvedett, a mai Bukovinában laktak. Azokhoz a dákokhoz tartoztak, kiket Péutinger térképe északon Daepetoporiani néven említ, Ptolemaeus meg Transmontani néven foglal össze. A *prendavok* és *biephek* a Maros és Tisza közötti síkon tanyáztak s e vidék római emlékekben való szegénységéből következtetve, szintén csekély mérvben voltak kitéve Róma assimiláló hatásának. A Marostól délre fekvő Bánságban kereshetjük az *albokok*, *saldensek* és *potulatensek* (Potula helységekkel) törzseit, kiket a rómaiság korán kiforgatott nemzetiségökből. A *kaukoenseket*, kiknek emléke fölött a Caucasus hegy, Kaukaland és talán a Küküllő (németül Kokel) örökdik, az Olt forrásai körül találta a hódító hatalom s valószínűleg magába is olvasztotta. Ezeknek szomszédja volt, de már Havasalföldön, a *kotensek* törzse; Oláhországban meg a *piephi-*

gek és *sensek* legeltették örök bárdolatlanságban kóborló nyájaikat. A *keiageisek* Kis-Óláhországban székeltek s ugyanide és Erdély déli részeire kell helyezniük a *ratakensek* és *burridensek* vagy *burrok* törzsét, kiknek emlékezetét Buridava városuk is fentartotta s kiknek tevékeny szerepléséről szól a dák hadjáratban Dio Cassius (68. 8).¹

A géták külsejéről Ovidius után meglehetősen tiszta fogalmunk van.² E kép bizonyára teljesen megegyezik a dákok külalakjával. Zord tekintet, borzas hajazat, a mellt verdeső szakáll, egészen ellentéte a római typusnak, melynek homlokát és nyakát gondos rendben folyták körül fürtei. A thrák népek haja általában szőke volt, arcbőrük fehér. Különösen kedvelték a testfestést (tätowirozást) melylyel nemesak a férfiak éltek, hanem a nők is. Nadrágot viseltek a dákok szintén, mint a gallok, kiknek ez az öltözete annyira feltűnt a rómaiak előtt, hogy arról nevezték el őket. Mellüket övvel szorított zubbony fődte s vállukról hosszan leomló köpeny (*sagum*). Lábukon sarut viseltek, főrevalójok csúcsos süveg volt, az előkelőké kalap, mely ezeket a köznéptől megkülönböztetné. Ennek alapján keletkezett a dákok közt két osztály, u. m. az előkelőké (honi nyelvökön *tarabostok*, lat. *pileati*, gör. *πιλοφόροι*), kik közül királyaikat és főpapjaikat választák, és a köznépé (*comati*, *κομηται*), mely pásztorkodott, földet művelt, kereskedett és katonászkodott. Voltak rabszolgáik is, kiknek leányait, ha ezek megtetszetek, soknejű uraik ágyasaikká tették.

A dák nő öltözete ujjakkal ellátott, hosszú tunica volt, mely gazdag redőzetben omlott egészen sarkáig s néha föléje kerített rövidebb felöltő volt rajta. Feje kendővel bekötve, melyet hátul a nyak iránt csat foglalt esokorba. Lábain a férfiakéhoz hasonló czipőt viselt. Alakja a Traján-oszlop képein sugár, magas s mondhatni szép. Leánykorában férfiakkal szabadon közlekedett; de midőn asszonynya lett, szigorúan férjére volt utalva.³ Házasságkötéskor adásvevés tárgyát képezte; a vőlegény lefizette a szülők szabta díjat s a leány az övé lett.⁴ Egyébiránt többnejűség uralkodott nálok;

¹ Gooss : Skizzen 462—464.

² Roesler (Das vorrömische Dacien. Sitzungsber. XLV. k. 357—379. II. és Romänische Studien. 52—62. II.), ki a dako-román történetnek talán legékesebb tollú írója, igen szép és vonzó képet ad a thrák népek műveltségéről. Az alábbiakra nézve főképen ő volt kalauzom.

³ Herod. V. 6.

⁴ Pomp. Mela II. 2. : Nupturae virgines non a parentibus viris traduntur, sed publice aut locantur ducendae, aut veniunt. Utrum fiat, ex specie et mo-

voltak, kiknek tíz, tizenkét, sőt harmincz feleségök volt s még négy, öt nő mellett nem is volt férj a férj. Szerencsétlennek, nőtlennek, szegénynek esúfolták az ilyet.¹ E körülmények után esodálkoznunk kell azon, hogy a tiszta nőtlenség nálok nagy becsben állott.² Különösen a papság körében vert erősebb gyökeret a nőktől való tartózkodás, talán főképen azért is, hogy példájokkal hassanak s a józan mérsékletet akadálytalanul hirdethessék a bujaéletű népnek, melyre e tekintetben bizony nagyon is ráfért a prédikáció.

Az összes thrákoknak ugyanis nemzeti gyöngeségük volt az iszákosság. Cotys királyról megjegyzi egy ókori író, hogy thrák ugyan születésére, de nem hajlamaira nézve, — mert józan. Hogy a dákok is nagyon szerették a bort, azt bizonyítja az, hogy egy főpapjok, Decaeneus arra bírta rá őket, hogy a szőlőtöket kivagdalták s lehetőleg bornemiszákká iparkodtak válni. A szegényebbek, kik borhoz és más szeszesitalokhoz (mert a thrákok a sörnek egy fajtát is ismerték) nem juthattak, a részegség mámorát azzal pótolták, hogy erős narkotikus magvakat szórtak a tűzbe s ezt körülülvén, a felszálló füsttől kábultakká lettek.³

Eledelök leginkább főtt hús volt; ló- és juhtejet ittak s ebből sajtot és turót készítettek; e mellett kedvencz ételük volt a méz, de nem vetették meg a lóvérből és tejfölből készült keveréket sem.⁴ Minthogy pedig erdeikben és hegyeikben tömérdek volt a vad, különösen a bölény, melyet e vidékeken zombrosnak neveztek, biztos, hogy a vadhúst is élvezték. Annaira a mennyire kifejelet földművelésük is lévén, úgy látszik, gabonanemű eledeleik is voltak.

ribus causa est. Kétségtelenül túlhajtott állítás. Sokkal hihetőbb, a mit Herod V. 6. mond: *ὠνέονται τὰς γυναῖκας παρὰ τῶν γυναικῶν χρημάτων.*

¹ Strabo VII. 3, 4 Menanderből idézi a következő verseket:

πάντες μὲν οἱ Θραῖες, μάλιστα δ' οἱ Γέται
ἡμεῖς ἀπάντων οὐ σφόδρ' ἐγκρατεῖς ἐσμέν,
γαμῆ γάρ ἡμῶν οὐδὲ εἷς, εἰ μὴ δέκ' ἢ
ἐνδεκά γυναῖκας δώδεκά τ' ἢ πλείους τινές.
ἂν τέτταρας δ' ἢ πέντε γεγαμηκῶς τύχη
καταστροφῆς τις, ἀνυμέναιος, ἄθλιος,
ἀνυμφος οὗτος ἐπικαλεῖτ' ἐν τοῖς ἐκεί.

² Strabo i. h. ugyan kétségbe vonja ezt, azonban pár sorral feljebb (VII. 3, 3) állítja, hogy: *εἶναι δὲ τινας τῶν Θρακῶν, οἳ χωρὶς γυναικὸς ζῶσιν, οἷς Κρίστας καλεῖσθαι, ἀνερῶσθαι τε διὰ τιμὴν καὶ μετὰ ἀδείας ζῆν.*

³ Pomponius Mela II. 2: *Vini usus quibusdam ignotus est: epulantibus tamen ubi super ignes, quos circumsident, quaedam semina ingesta sunt, similis ebrietati hilaritas ex nidore contingit.*

⁴ Virgil. Georg. III. 461: *lac concretum cum sanguine potat equino.*

A vetőföldeket, épen mint nyugaton a germánok és eszakon a skytha népek, évenként változtatták s az előbbit ugarúl hagyták, mert nem termettek rá, hogy a földet nagyságához képest termékenyítsék is, hogy gyümölcsösöket is ültessenek, réteket különítsenek el és kerteket öntözzenek: a földbe egyedül gabonát vetettek. A betakarított éleket aztán, mint az hazánkban és Dél-Oroszországban ma is szokásos, gabonavermekbe hordták össze.

Tekintve Daciának sokoldalú gazdagságát, eleve föl kell tenünk, hogy a szomszéd népekkel virágzó kereskedést űzött. Említettük, hogy az agathyrsek és pontusi görögök szoros összeköttetésben állottak. Memyivel inkább valószínű, hogy a dákokat szintén látogatták a Keleti-tenger partjain is borostyánkőveket vásárló etrusk kereskedők, kivált midőn a Daciát környező tartományok a rómaiak birtokába mentek át s Rómából a világ minden részeibe kényelmes utak sugárazottak szét. Az egyik kereskedelmi útvonal az Adriai-tenger partjáról, Dyrrhachium (ma Durazzo) és Apollonia (Avelone) városok kikötőjéből indult Dacia felé s a Balkán-félszigetet egyenesen keresztülszelve, Salonikinél érte a Középtengert. Innen északi irányban haladt Sardiciáig (ma Sophia), hol magába fogadván a Macedoniát beágazó mellékutakat, átlépte a Haemus hegységet s a Margus (Morava) folyó mentén huzódva, Singidunumig jutott; itt irányát keletnek változtatva, Viminaciumba ért, mely helyen már csak a Dunán kellett a kereskedőnek átszállania, hogy dák területen legyen. A másik útirány Felső-Itáliából vezetett s az Okra folyón és a Julii-Alpokon keresztül vivő ősrégi és élénk forgalmú útból, melyről már az argonauták mondája emlékezik, indulván ki, Emonáig (Lajbach) jutott, honnan kelet felé tartva, Sisciába (Sizssek) a Szávához ért. Nagy részint ezen irányból hozta az etrusk kereskedő a maga áruit — mint Strabo értesít — nagy társzekereken, melyeknek tartalmát aztán óriási fatörzsekből vájt hajókra rakta át s a Száván szállította a Dunára, míg nem alkalmas kikötőhelyeken a kiskereskedőnek szolgáltatatta át, ki azt a Vaskapun keresztül Erdélybe juttatá. S bevitt érczáruiért nemcsak aranyat, bőrt és rabszolgákat fogadott el az etrusk kereskedő, de kereskedelmi cikket képeztek az elpusztult bronzeszközök is. Ily bronzot szívesen vettek az etruskok s hogy szállítását kényelmesebben eszközölhessék, egy tömeggé olvasztották. Ez volt az úgynevezett aes collectaneum. Erdélyben gyakran akadnak ilyen érczre; a nagy-küküllőmegyei Vérd mellett kétszer bukkantak rá, de lettek Szász-Ujfalu, Nagy-Szölös és Maros-Bogát mellett is. Azonban legneveze-

tesebb a Nagy-Szeben közelében talált erzsébetfalvi lelet, melyben ezer meg ezer összetört vagy elhasznált avagy még használatban nem is volt fegyvereken, szerszámokon, edényeken, ékszereken és dísztárgyakon kívül mintegy hat mázsa egygyé olvasztott aes collectaneum is volt.

Az élénk kereskedelemnek legfényesebb bizonyítékai az Erdély területén talált különféle pénzek. Legrégibbek lehetnek ezek közt a thasosi négydrachmás ezüstök, melyeket a Strymon torkolatánál fekvő Thasos sziget lakosai a Pangaeon (ma Pirnari) hegy fémjéből vertek. Számos macedoniai, thrák és egyiptomi pénz került a Királyhágón túl felszínre; de kiválóan gyakoriak II. Fülöp és Nagy Sándor négydrachmás ezüst pénzei, valamint Lysimachus thrák király aranyai. Ez utóbbiakból 1545-ben mintegy 40,000 darabot halászott ki a Sztrigyből egy halász; belőlük 4000 a Martinuzzi birtokába került s a bécsi es. levéltár ma is őrzi végrendeletét, melyben 1000 darabról rendelkezett. Nagy mennyiségben kerültek eddig elő Apollonia és Dyrrhachium görög gyarmatvárosok drachmái (különösen a szebenmegyei Felső-Sebesen), egyik lapjukon a szoptató tehén, a másikon geometriai ábra, az u. n. Alkinous kertje. S ha ide foglaljuk még az itáliai pénzeket, melyekből ugyancsak nagy szám került elő (a hunyadmegyei Cserbelnél, a Déva melletti Tiszánál, a csikmegyei Szent-Györgynél, a Vulkán-szorosban és a Muncsel-hegyen) fogalmunk lehet róla, mily rendkívül kiterjedt volt Dacia kereskedelmi zonája. A dákok is utánózták azután e pénzeket ezüst és bronz vegyületekből. Egyik lapjuk rendesen emberi fejet, másika lovat mutat.¹

Tudvalevő, hogy Erdélynek majdnem minden folyóvize kisebb-nagyobb mennyiségű por- és hömpöly-, szemecs-, pikkely- és lemez-aranyat sodor magával, mely a folyómenti áradmányi rétegekben rakódik le. Ennélfogva nem esoda, ha Erdély területein ősidőktől fogva mosták az aranyat. Az agathyrsek bizonyára ismerték az aranyszerzésnek ezt a módját, mert hiszen Herodot állítja rólok, hogy nagyon sok aranyat hordoztak magukon. Bizonyos, hogy a dákok sem hanyagolták el az aranymosást. Legalább ezt bizonyítják azok az ősrégi aranymosási nyomok, melyek Erdélyben a balomireaszai völgyekben, az Aranyos melletti Bisztránál, Boiczánál a

¹ Gooss: Die vorgeschichtliche Zeit Siebenbürgens. 10—14. A dák pénzek. vegyelemzése a következő eredményre vezetett: ezüst 33.82, bronz 63.82, arany 0.28 s egyéb részek 2.08. Bielz: Dakische Tetradrachmen. Archiv XI. 464.

régi Zarándmegyében, a gainai völgyben, Lupsánál az Aranyos mellett, Nyágránál az Aranyosba szakadó Nyágra patakánál, a Körösbe szakadó Ribitzana patak egész hosszában, A.- és F.-Tolesvánál Torda-Aranyosmegyében, Topánfalvánál az Aranyos mellett, A.- és F.-Vidránál szintén az Aranyos mellett, Várfalvánál stb., hol az aranymosó medenczék sorba helyezett roppant mennyiségű üregei tűnnek fel.¹ Volt azonban némi bányászatuk is. Erre engednek következtetni az Erdély déli és keleti oldalán szemlélhető ős aranybányászati nyomok; ilyeneket constatáltak a Kajánelpatak melléki Nagyágon és Boiczán, továbbá a Körös melletti Rudán, Brádon, Czebén és Körösbányán, azután Verespatakon és Offenbányán. Erdélynek északkeleti részén Radna mutatja igen régi aranybányászat nyomait, a Bánságban meg Szászskabánya és Moldova. A fennmaradt számos ezüst pénz, melyet macedoniai mintára vertek a dákok, 2°/_o aranytartalmával elárúlja, hogy erdélyi ezüstműből való s egyszersmind a dákok ezüstműbányászata iránt világosít föl. És bár semmiféle adatunk nincs arra nézve, hogy a sóbányákat is művelték, ki fog benne kételkedni, ha Erdély sóban dús földjére gondol?²

Bármily alacsony fokán áll is valamely nép a műveltségnek, az iparnak némi, habár csekély nyomaira mindenkor akadunk nála. A megélhetés feltételeit képező háziszereket nagyrészt saját maga producálja; egyéb kényelmi és fényűzési czikkeket rendesen a külföld szolgáltat. Kétségtelen nyomait találjuk az iparnak a dákoknál is. A vallás szertartásaihoz szükséges készleteiket, házieszközeiket és fegyvereiket ők maguk állították elő, mert már nemesak az agyaggal és kővel, hanem az érezezel is bánni tudtak. Ruházatukat szintén maguk készítették Erre nézve érdekes adatot találunk Herodotosnál; azt mondja ugyanis, hogy a thrákok kenderből szőnek ruhát s ha nem értesz kellőleg a dologhoz, meg nem különböztethetné, vajon az ilyen ruha lenből vagy kenderből való-e; ki még kenderből szőtt ruhát nem látott, lenből készültnek fogja azt tartani. A kender náluk vadon is nő, de vetik is.³ Talán ez az oka, hogy a dákokat oly dús öltözetben látjuk megjelenni. — Néhány agyag, bronz és réz edény dák maradványnak látszik, némelyiken rajta van a tiszteletben tartott ló, hal avagy kígyó

¹ Ortway: Magyarorsz. régi vízr. II. k. „Vizek aranytartalma“.

² Gooss: Untersuchungen über die Innerverhältnisse des Traj. Daciens. Archiv XII. 151. és 158. II.

³ Herod. IV. 74.

alakja. — Építményeiket nagyrészt fából emelték; a kő-építkezéssel csak későbbben ismerkedtek meg, azonban kőragaszt ekkor sem használtak. Ez egészen római dolog.¹

A fegyverkovácsság is virágzó fokot érhetett a dákoknál. Sokféle fegyverekkel harezoltak, nem úgy mint a géták, kiknek harezmodora kiválólág támadó vala. Fegyvereik is egészen e czélra szolgáltak; nyilaikkal, melyeknek vesszejét méregbe mártották, rendkívül ügyesen tudtak löni lóhátról vágatásközben (*πιποτοξόται*); kéztusákra jobbjukon rövid, görbe kardot (*sica*) viseltek. Ezt a dákok is használták, esakhogy nekik már kitűnő védőfegyverzetök is volt. Volt pánczéljok, paizsuk és sisakjok, noha nagy részök fedetlen fővel s csak az övvel leszorított zubbonyban és az erre öltött hosszú köpenyben harezolt. Használták a esákányt és buzogányt is. Ellentétet képeztek a gétákkal abban is, hogy gyalogságuk sokkal nagyobb szerepet játszott, mint lovasságuk. Értettek a várvédelemhez és ostromhoz is, kivált Domitianus ideje óta, midőn a római technika segítségökre jött. Trajanus oszlopán dák fal- és ezölöpműveket látunk, melyeken védőtoronyok vannak, s nem hiányoznak a faltörő kosok és vetőgépek sem. Zászlóul a sárkány szolgált, melyet farkasfej alakjában ábrázoltak s érezből készíttetek. Ehhez hosszúdád törzs csatlakozott, melyet oly anyagból állítottak elő, hogy azt a szél felfúhatta, mi által zúgó-búgó hangot idézett elő, mely félelmes hadizenét képezett. Ezen hadijelt később a sasok mellé átvették a rómaiak is.

A thrák népek általában királyokat uraltak. Azok az autonom thrákok, kikről Thucydides (II, 1, 96.) azt állítja, hogy nincs királyuk, nagyon kis részét képezték fajuknak. A dákok felett is királyok uralkodtak, esakhogy néha egyszerre többen is. A történelem következő királyait említi: Boerebistes (Jordanisnál Burvista) Cotiso, Comosieus (talán egy Dicomes-szel?) Roles, Dapyx, Zyraxes, Scorylos (Jordanisnál Coryllus), Dorpaneus, kit Roesler a Dio Cassiusnál előforduló Durasszal azonosít és Decebalus. A királyok mellett a közügyekre rendkívüli befolyás jutott a főpapságnak. Átalakító hatásukat többször érzi a nép, mely, úgy látszik, a vakbuzgóságig vallásos volt. Nem esoda, ha a királyok, a mikor csak tehetik, saját kezökben egyesítik a főpapi botot és a királyi pálezzát. A békekövetségeket nagyrészt a papság képezi. A tiszta fehérbe öltözött követek, mielőtt megbizatusukat előadnák, lanton

¹ Tocilescu i. m. 763—768. II.

játszanak.¹ Ebből is láthatni, hogy e népekből nem halt ki az a költészeti és zenei szellem, mely nagy őseiket, a szintén thrák származású Orpheust és Musaeust világhírvé tette. E költészet egyébiránt, mint kezdetben minden népnél, majdnem kizárólag a vallás szolgálatában állott, melyre épen át akarok térni.

A thrák népeknek úgy magán, mint közéletét a vallásosság hatotta át. A mivelt görög írókat nagyon megragadta e népek mivelődésének ez az oldala; fejezeteket szentelnek neki s valóban alig vagyunk egyebekről értesülve oly alaposan, mint épen a thrákok és géták vallásáról. A thrák Sabaziust (a classicus Dionysius, Bacchus) — egyszersmind a nap istenét, — kit bikaalakban, szarvakkal, emberi fővel és szakállal ábrázoltak, a Zilmissos hegyén épült kerek temploma, melynek tetőzete közepén, nyitott volt, hogy a nap sugarai belsejébe hatolhassanak, dicsőítette.² A zivatart is minden valószínűség szerint úgy fogták fel, hogy ellenséges hatalmak, a felhők, vívnak harczott istenségekkel, a nappal; ennélfogva azt hiven, hogy ez segítségökre várakozik, fenyegették a fellegeket s nyilaikkal lövöldöztek az égre, ha zengett és villámlott.³ Felesége, a hold istensége Bendis (Artemis, Diana) volt, kinek tiszteletére a Bendidiákat ünnepelték s egyik hónapjokat épen innen Bendidiosnak nevezték. Áldozati ünnepein a thrák nők buzakalászokat szenteltek neki.⁴ A géták mythológiájában a legtiszteltebb istenség Gebeleizis volt, kinek imádása lassanként egészen átment ennek főpapjára, Zamolxisra. Zamolxis alakja nagyon mythikus homályba van burkolva. Herodot a Hellespontus és Fekete-tenger mellett lakó hellenektől azt hallotta, hogy samosi rabszolga volt s épen Mnesarchus fiának, Pythagorasnak a rabszolgája; felszabadulván, tekin- télyes vagyont szerzett magának, melylyel hazájába, Thrakéba tért

¹ Athenaeus (Theopompus után) XIV. 627. c.: πολλοὶ δὲ καὶ τῶν βαρβάρων τὰς ἐπικηρυκίας ποιοῦνται μετ' αὐτῶν καὶ κιθάρας, καταπαθνοντες τῶν ἐναντίων τὰς ψυχάς. Γέται κιθάρας ἔχοντες καὶ κιθαρίζοντες τὰς ἐπικηρυκίας ποιοῦνται. Tacitus IV. 47 a haemusi thrákokról írja: „ante vallum more gentis, cum carminibus et tripudiis persultabant”.

² Macrobius Sat. I. 18. az I. századi Alexander Polyhistor után írja: „Item in Thracia eundem haberi Solem atque Liberum accipimus, quem illi Sebadium (Sabazium) nuncupantes magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit, eique deo in colle Zilmisso aedes dicata est specie rotunda, cuius medium interpatet tectum.

³ Herod. IV. 94.

⁴ U. a. IV. 33: τὰς Θρηϊκίας καὶ τὰς Παιονίδας γυναῖκας, ἐπεὶ δὲ θύωσι τῇ Ἀρτέμιδι τῇ βασιλεῖτῃ, οὐκ ἄνευ πορῶν καλᾶμης θύουσας τὰ ἱρά.

vissza. S minthogy a thrákok kiesapongó életmódot folytattak s félvadságban éltek, a jóni életmóddal s a thrákokénál finomabb szokásokkal ismerős Zamolxis, ki a hellének közt forgott s a hellének között is nem épen a legkisebb bölesésszel, Pythagorással élt együtt hosszabb ideig, díszes esernyőt építtetett, melyben a legkiválóbb polgárokat vendégelgette s lakomái alkalmával arra tanította, hogy ő és vendégei, valamint utódaik nem halnak meg, hanem holtuk után olyan helyre jutnak, hol örök életet fognak élni s minden jóban részesülni. Míg ekként polgártársaiba a jövőendő jobblét hitét esepegtetvé, titokban földalatti lakóhelyet készíttetett magának s mikor ezt a szükségekkel teljesen ellátta, egyszerre csak eltűnt a thrákok szeme elől; visszavonult földalatti lakásába s itt élt keresztül három évet. Polgártársai sajnálták őt s holt gyanánt gyászolták; végre a negyedik évben újra megjelent előttük s megbizonyította őket a felől, hogy mind igaz, a miket beszélt. A thrákok ennél fogva hittek benne s istenként kezdték imádni.¹ Igazán érdekes a hasonlat Zamolxis és a világ többi nagy hitalkotói között. Zoroasterről a persák szintén azt beszélik, hogy egy hegy belsejébe vonúlt vissza²; Krisztus urunk harmadnapon támad fel és a nem hívő Tamás így kiált: „Én uram és én istenem!” Mohamed pedig a Hara hegy barlangjában hallja a szózatot: „Óh Mohamed, te vagy az isten prófétája s én vagyok angyala, Gábiel!”

A thrákoknál a halál nem is volt egyéb, mint átmenetel Zamolxis szelleméhez. Zamolxis tiszteletével eleinte emberáldozatok voltak egybekötve. Ötödévenként sorsot vetettek egymás közt, ki menjen követül Zamolxishoz, hogy esdekléseiket neki megvigye. A követküldés szertartása a következő volt. Nehányan kezökben három hajítódárdával körbe álltak, mások kezeinél és lábainál fogva megragadták a Zamolxishoz rendelt követet, kinek előbb átadták megbízásukat, meglóbálták s feldobták a dárdák hegyére. Ha meghalt, azt tartották, hogy az isten irgalmas irántok; de ha nem halt meg, azzal vádolták, hogy bűnös ember. S miután ezt vádjaikkal elhalmozták, másikat küldöttek.³

¹ Herod. IV. 95.

² Dio Chrysostom. II. 60: Ζωροάστριν Ηέρσαι λέγουσιν ἔρωτι σοφίας καὶ δικαιοσύνης ἀποχωρήσαντα τῶν ἄλλων καθ' αὐτὸν ἐν ὄρει τινὶ ζῆν. ἔπειτα ἀφθῆναι τὸ ὄρος, πύρρς ἄνωθεν πολλοῦ κατασκήφαντος, συνεχῶς τε κάεσθαι.

³ Herod. IV. 94.

Mégis a halhatatlansági hit nem volt nálok kerekén formulázva. Innen van, hogy erre nézve elágaztak köztük a vélemények. Némelyek úgy voltak meggyőződve, hogy a megholtak lelke az újszülöttek testét ölti fel s így az emberi nem örökké a régi szellemek megújulása; mások túlvilági, boldogabb otthont képzeltek maguknak; végre voltak olyanok is, kik e nézeteket merő álmodozásnak tartották s csak azért néztek elszántan a halál szeme közé, mert az a meggyőződés hatotta őket át, hogy jobb meghalni, mint élni.¹ Ezek a gondolkozó fők lehettek. Annyi mindenesetre tény, hogy ez a hit eddig soha nem tapasztalt életmegvetést öntött e népekbe; a halál karjaiba oly édes örömmel rohantak, mintha csak vigalomba mentek volna s a harezban keresve-keresték a halált. Géta és dák perczig sem haboz, ha szégyen és halál közt kell választani. Decebalus öngyilkossága fölér bármely szent eszme martyromságával, s midőn a dákok seregesen ütik szívökbe a vasat és oltják el méreggel életük lángját, a szemlélt a megdöbbenés érzete szállja meg. Mintha ezek nem is élni, hanem halni születtek volna.

E sötét világnézet idézte elő, hogy egyes thrák népek, mint a trausiak, jajveszékeléssel ülték körül az újszülöttet és keseregtek azokon a szenvedéseken, melyeket az embernek e földön át kell élnie; a halottat azonban nagy örömmel és újongással helyezték a földbe s magasztalták a boldogságot, melynek az elköltözött, a földi bajoktól megmenekülve, részese lett.² S nemcsak a férfiakban élt ez a halálvágy: a nők is egészen hatása alatt állottak. Ha a soknejű thrák meghalt, özvegyei közt heves vita támadt, kit szeretett a megboldogult legjobban. A kinek az elhunyt barátai elsőséget adtak, az a férfi- és nőrokonok dicsénekei közt végzé életét szerette koporsóján. A többiek pedig mély gyászba merültek, mert ez volt az őket érhető legnagyobb gyalázat. A dák nők férjeik hősiességük után szintén hallatlan bátorsággal nyujtják egymásnak a méregkelyhet.³

¹ Pomponius Mela II. 2: *Id varia opinio perficit (hogy t. i. a halálra igen készek): alii redituras putant animas obeuntium; alii, etsi non redeant, non exstinguui tamen, sed ad beatiora transire; alii, emori quidem, sed id melius esse, quam vivere.*

² Herod. IV. 4.

³ Pomp. Mela II. 2: *lugentur apud quosdam puerperia, natiq; deflentur: funera contra festa sunt, et veluti sacra, cantu lusuq; celebrantur. Ne femini, quidem segnis est animus. Super mortuorum virorum corpora interfici simulque*

Hallottjaik tetemét különben, miként a skythák, többnyire elégették, a hamvakat edénybe helyezték s halmokat hánytak föléjük. A halotti tort játékok és lakomák képezték, melyeknek költségeit közpénzekből fedezték. Temetkezési halmok (tumulusok) nagy számmal fordulnak elő Oláhországban, Erdélyben és Bolgárországban.

Zamolxis, mikor vallási vagy politikai tekintetek kívánták, valószínűleg többször is elvonult a nép szeme elől s hol-tartózkodásáról csak a királynak és a beavatottaknak volt tudomása.¹ Így azután a nép azt sem tudta meg, mikor húnyt el főpapja s maga a király, kinek nagyon is érdekében volt a főpapság tekintélyének emelése, szándékosan fátyolt borított halálára. Zamolxis alakja lassanként isteni fényben jelent meg s a szertartások, melyek azelőtt Gebeleizis istenség dicsőségét magasztalták, az idők folyamában Zamolxis nevéhez fűződtek. Szent kegyelettel zárandokoltak a hegyhez, mely a túlvilággal közös földi életének titkait temette magába s őszinte áhitattal áldoztak a csergedező patak mellett, mely a hegy tövét mosta.² Mikor aztán később a kedélyek szelidültek s az emberáldozatok is elmaradtak, e hegyen jós-templom emelkedett, mely közvetítője volt az istenség akaratának és az ember vágyainak. Az áldozati ünnepélyekből, melyek igen gyakoriak voltak, a nőknek jutott az oroslánrész; ünnepek alkalmával naponta ötször is áldoztak s az oltárok körül rabszolganők vertek a ezimbalmon dallamokat, más részök meg hangos kiáltásokkal tette titokzatossá e mysteriumokat. A nők unszolták férjüket az istenek tiszteletére, az ünnepélyeken való részvételre s az esdeklésekre. Nőtlen ember nem igen törődött efféle dolgokkal. Ezért adja az ókori költő egyik thrák szereplőjének szájába e szavakat: „Leginkább nős emberek hoznak bennünket közelebb az istenhez.”³

sepeliri, votum eximium habent: et quia plures simul singulis nuptae sunt, cuius id sit decus, apud iudicatuos magno certamine affectant. Moribus datur, estque maxime laetum, cum in hoc contenditur, vincere. Moerent aliae vocibus et cum acerbissimis planetibus efferunt.

¹ Strabo VII. 3, 5: καταλαμβάντα ἀντρωῶδες τι χωρίον ἄβαντον τοῖς ἄλλοις ἐνταῦθα διατᾶσθαι, σπάνιον ἐντυγχάνοντα τοῖς ἐκτός, πλὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῶν θεραπόντων.

² Strabo u. o.: καὶ τὸ ὄρος ὑπελήφθη ἱερόν, καὶ προσαγορεύουσιν οὕτως· ὄνομα δ' αὐτῷ Κωγαίονον, ὁμώνυμον τῷ παραρρέοντι ποταμῷ. Bessel (i. m. 46. l.) szerint a Κωγαίονος szó a κατάγαιος elrontása.

³ Strabo VII. 3, 4.

Ez az alapjában rideg, de az elmékre nagy hatást gyakorolt hit volt az, melynek a barbár Dacia legnagyobb hatalmát köszönhetette. Azt lehetne hinni, hogy az ilyen embereknél, kik a jövő boldogság teljes tudatában éltek, bizonyos indolentia fejlődik, mely nyugodtan várakozik sorsára, sőt, ha lehet, siettetni azt. A halált kívánva, megveti az életet s ép úgy hal meg zúgolódás nélkül, ha betegség öli meg, mint ha a harezmező veszi véréit. Ily néppel ügyes vezető nagy eredményre juthat. És a dákoknak az volt szerencsájök, hogy a legválságosabb időben nagy tehetségű fejedelmök támadt Boerebistes személyében, ki támaszkodva népének épen vállalási érzületére, Decaeneus főpappal kezét fogott, hogy a politikailag és erkölcsileg századokon át depravált nép magán- és állami életét reformálja. Nagy kár, hogy ez átalakulásról a semminél csak valamivel tudunk többet. Az Egyiptomban iskolázott Decaeneus, ki a csillagjósáshoz is értett, a nép vallásosságára és erkölcsiségére gyakorolt nagy befolyást; féktelen és közömbös életet folytatott hiveit állandó munkára szoktatta s a nagyon elharapódzott iszákosságnak úgy vetett határt, hogy a szőlőtöket kiirtatta s rábírta őket, hogy ezentúl bor nélkül éljenek. A nép nagy tisztelettel fogadta tanításait; a lassan visszatérő rend és az ezzel karöltve járó jólét bizonyos fensőbb erővel ragadta meg a kedélyeket. Kevésbe múlt, mondja Strabo, hogy mint egykor Zamolxist, istenüknek meg nem tették. Az ország politikai viszonyait, melyeket számos bel- és külháború kuszált össze, Boerebistes rendezte; mindenekelőtt szigorú katonai fegyelmet léptetett életbe s a hadsereg számát úgy megszorította, hogy 200,000 ember mindenkor rendelkezésére állott. A dák birodalom nemcsak bensőleg erősödött meg, hanem támadólag is fölemelhette fegyvereit a szomszéd népek ellen.¹

A Balatontól (hajdan lacus Peiso) a cseh erdőig s az Inn torkolatától a Visztula forrásáig a kelta eredetű bójok hatalmas birodalma terült el. Felettök Kritasirus király uralkodott, ki alattvalói közé számította a Tátrától egész a Felső-Tiszáig tanyázó rokon népet, a tauriskokat. Mindenekelőtt ezek ellen a bójok ellen fordította Boerebistes bosszúló fegyvereit, mert valószínűleg ezek sok bajt okoztak már eddig Daciának. És Boerebistes teljesen megsemmisítette birodalmukat; a Fertő vidékein, hol később a római Sabaria (Szombathely) és Scarabantia (Sopron) városok feküdtek, sokáig

¹ Strabo VII. 3, 11.

emlegették a *bójok pusztáját* ¹ (ἡ Βοιωτῶν ἐρημία, deserta Boiorum). A római korban még hosszú ideig megvolt az Inntorkolatnál Bojodurum városa, mint a bójok fennmaradt emléke s Csehország idegen neve (Bohemia, Böhmen, Böhmen = Bojohaim) még ma is jelöli egykori hazájokat. A tönkrement bójok közül mintegy 32,000 ember hazájából menekültében Noreja városára esapott; azonban leveretvén, a helvetákhoz esatlakozott, kikkel együtt Bibracte mellett Julius Caesartól szenvedvén vereséget, a haeduok országában nyert lakóhelyet. A tauriskokat azonban nem érte ily kegyetlen sors; területüket Boerebistes egyszerűen Daciába kebelezte be s magukat alattvalóivá tette. Sőt maradtak a bójok földjén is egyes kelta néptörödékek; ilyenek voltak az ombronok és a bányászatot űző gothinok, a Vágtól a Visztuláig; a tectosagok, kiket a Morva folyó mellékein ismert Caesar; a Morva folyótól az Inntorkolatig a rakatok és kampok tanyáztak s végre délre a Dunától és a Fertőtötől elszórva voltak bójok is.²

Boerebistes ekként erősödve, átkelt az Isteren is, feldúlta Illyricumot, megtámadta Macedoniát; majd kifosztotta a Borysthenes melléki Olbiától Apolloniáig levő gazdag görög városokat. Kétségtelenül ő volt az, ki a mai Oláhországban lakott rokon gétákat a dák birodalomhoz esatolta. Erre utal az a körülmény is, hogy a classicus írók az ujonnan feltűnt dák népet állandóan géta névvel illették.³ Ez is nagyon megnövelte a dákok erejét. Maga Róma is gondolkodóra vette a dolgot s készülleteket tőn a dákok leigázására. Caesar már talpra állított 16 legiót és 10,000 lovast, kik az Adriai-tengeren való átkelést meg is kezdték, agyában már megforrt az új diadallal kecségtető hadjárat terve: midőn nemes szívét keresztülverte Brutus és Cassius tőre.⁴ Boerebistes nem sokkal élte őt túl. A nagy dák uralkodót Kr. e. 40 körül fellázadt alattvalói letaszították trónjáról s utána a birodalom külön királyok alatt négy

¹ Plinius, Hist. Nat. III. 24, 27: Noricis junguntur lacus Peiso, deserta Boiorum; *jam tamen colonia divi Claudii Sabaria et oppido Scarabantia Julia habitantur*. Így Plinius. Semmivel sincs tehát igazolva Roesler (Das vorr. Dac. i. h. 318. l. ¹⁵) j. és Rom. Stud. 29. l.) abbéli föltevése, mely szerint a bójok pusztája a Duna-Tisza köz lett volna.

² Gooss: Skizzen sfb. i. h. 447. l. ⁵⁷) j. tisztázta e hadjárat kérdését.

³ Roesler: Rom. Stud. 29. l.

⁴ Strabo VII. 3, 5: ἐφ' ὃν (Βορεβίσταν) ἤδη παρασκευάσατο Καῖσαρ ὁ Θεὸς στρατεύειν. Szólnak még erről Sueton. Caes. 44. Octav. 8.; Liv. Epit. 117.; Vellejus Pat. II. 59, 4. s. többen.

részre szakadt. E pártvillongásoknak az lett a következése, hogy Dacia ereje nagyon megfogyott; nagy vállalatokba ezentúl a dákok jó hosszú ideig nem bocsátkoztak. Legfeljebb egyes rabló kalandokat kíséreltek meg, de a római legiók legtöbbször visszaverték őket.

Antoniusnak, midőn Caesar halála után Octavianusszal versengett, minden áron az volt czélja, hogy valamely közeleső tartományban a kitörendő háború esetén, melyet biztosra lehetett venni, minél tekintélyesebb hadereje legyen. Épen ezért szerette volna az Illyriában állomásozó hadak felett a parancsnokságot a maga kezére játszani. Emberei által azt a hírt terjeszteték Rómában, hogy a dákok Caesar halálának hírére áttörtek a határon. A senatus meggyőződést óhajtott szerezni a hír valóságáról; küldöttei, kiket e czélra rendelt, azzal tértek vissza, hogy a dákok nyugodtan vannak ugyan, de hogy Antoniusnak is elég legyen téve, egyszersmind azt is jelentették, hogy a harezszomjazó népet csak nagy katonai erővel lehet korlátok közt tartani.¹ Octavianust élénken foglalkoztatta Dacia meghódításának terve. Az Adriai-tenger mellől akart felé közeledni. 35-ben római felsőség alá vetette a dalmatákat, japydokat és pannonokat, kik az Italia és Illyria közötti területet tartották megszállva. Elfoglalta Segesticát (máskép Siscia, ma Sziszek), hogy itt a Száva és Kulpa (Colapis) folyók által képezett szigeten erösséget emeljen, melyből a dákok és bastarnák elleni hadműveletét megkezdhesse. A Száván hajóhadat létesített.² A római fegyvereknek ez előnyomulására megszeppentek a dákok; közvetlenül az actiumi ütközet előtt követséget küldöttek Octavianushoz, mely barátságot keresse. Azonban nem mentek vele semmire. Ekkor Antoniusnál próbáltak szerencsét; de ha megnyerték is őt, nem sok hasznukat láthatta, mert nagy egyenletlenségben éltek.³ Mindazáltal némi nyomatékot tudtak adni szövetségüknek. Királyuk, Dicomes a bastarnákkal szövetkezve, betört Moesiába s leverte a triballok és dardanok törzsét, a denthelétek vak királyát, Sitast pedig szorongatni kezdte.⁴

¹ Appian. De bello civ. III. 25.

² Strabo VII. 5, 2: ἡ δὲ Σεγεςτική πόλις ἐστὶ Παννονίων ἐν συμβολῇ ποταμῶν πλεόνων, ἀπάντων πλωτῶν, εὐφρὲς ὀρυμητήριον τῇ πρὸς Δακοὺς πολέμῳ. A hajóhadra nézve l. Appian. Illyr. 22. 23.

³ Dio Cassius 51, 22: οὗτοι οὖν οἱ Δάκοι ἐπρεσβεύσαντο μὲν πρὸ τοῦ χρόνου τούτου πρὸς τὸν Καίσαρα, ὥς δ' οὐδενὸς ὧν ἐδέοντο ἔτυχον, ἀπέκλιναν πρὸς τὸν Ἀντωνίων. καὶ ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν μέγα ὠφέλησαν, στασιάζοντες ἐν ἀλλήλοις.

⁴ Plutarch. Anton. 63.

Az actiumi ütközet eldöntvén a római birodalom sorsát, Octavianus veszedelemben forgó szövetségeseinek, a dentheléteknek M. Crassus consult küldte segítségül. A bastarnák a Kebros (most Csihra) folyó partján foglaltak állást. Óriási testalkatú germánok voltak ezek, telve égő harcvágygyal és rettenthetlen vitézséggel. Állandó lakhelyök s ennélfogva földművelésök sem volt: rendszerint idegen népek zsoldjában állottak. Előkelőik tunyasága ép úgy visszatetszett a finom rómainak, mint mindnyájok piszkossága.¹ Midőn a római hadsereg közelökbe ért, követséget küldöttek elébe. Crassus nyájasan fogadta őket s másnapra ígérte a választ. Egyszersmind meghívta őket asztalához vacsorára. A követek meg is jelentek, csak-hogy kissé többször néztek a boros kelyhek fenekére, mint ily komoly férfiakhoz illett. Mámoros fővel kifecsegték aztán táboruk fekvését s míg ekként mi rosszat sem sejtve elszunnyadának, a római sereg véreikre tört s részöket a Dunán átszalasztotta, részöket pedig lemészárolta. Ezek közt volt királyuk, Deldo is. A kik a csonka seregből megmaradtak, bevonták magukat egy erősített helyre, melyet a római néhány napig hiába ostromolt. A dákok egyik királya, Roles segédkezet nyujtván a rómaiaknak, a bastarnák ellenállása végképen megtöretett.² Roles szigorú katona volt; minden emberétől megkivánta, hogy kötelességének megfeleljen. Azokat, kik gyáván viselték magukat, arra ítélte, hogy mind azt a szolgálatot, melyet eddig nejeik teljesítettek, ezentúl maguk végezzék, s hogy a szégyen nagyobb legyen, fejöket ágyoknak azon végére kellett hajtaniok, hol azelőtt lábuk volt. E büntetés mindaddig tartott, míg jeles hadítettek által előbbeni hibájokat jóvá nem tették.³ A dák királyt segélynyújtásáért a római vezér baráttá és szövetségessé tette.

És Roles nem sokára hasznát is vette a római barátságának. Ugyanis alig hogy Crassus megint elbánt a távozása után boszszura gerjedt bastarnákkal, alig fékezte meg az útját állani megkísértő thrák törzseket, híre futamodott, hogy Rolest egy másik dák király, Dapyx megtámadta s amaz most a rómaiak segítségére várakozik. Crassus pillanatig sem késett. Megütközött Dapyxszal s véres csatában megverte őt. Ekkor Dapyx dákjaival egy várába húzódott be; de az árulás megnyitván a rómaiak előtt a vár kapuit,

¹ Tacitus Germ. 46: sordes omnium ac torpor procerum.

² Dio Cass. 51. 23—27.

³ Justin. XXXII. 3, 16.

a védők kétségbeesésökben az öngyilkosság karjaiba rohantak. Dapynnak sem volt más menekülése: dákhöz méltóan végezte életét. De a kik elkerülték a rómaiak igáját, koránt sem akartak meghajolni. Családjukkal és vagyonukkal Keire nevű barlangba rejtőztek, mely oly terjedelmes és védett volt, hogy a monda az istenek által legyőzött titánok menedékhelyének tartotta. Crassus a kiéheztetéshez folyamodott s midőn ekként ezélt ért, a Duna mellett fekvő Genucla vára ellen fordult, hol Zyraxes dák király őrizte azokat a hadijeleket, melyeket Gajus Antonius Istros mellett elveszte. Az erősség rövid idő alatt ugyan, de nagy áldozat árán adta meg magát. Zyraxis kincseivel együtt skytha szövetségeseihez menekült s így kikerülte a rómaiak bosszúját.¹

Rhoemetalkes, az odrysok királya, ki az apró thrák törzseket féken tartotta, szövetségben élt a rómaiakkal. Ennek volt tulajdonítható, hogy a szakadatlanul nyugtalankodó Moesia ez időtáiban csendes maradt. De e helyett új ellenség fenyegette az aldunai vidékeket a sarmatákban. Mióta II. Fülöp macedoniai király a mai Dél-Oroszországban hajdan kiterjedt skytha birodalmat halomra dönté s Atheast megölte (Kr. e. 339.), e vidékeken a sarmata név kezdett hangzani. Ez a nomád nép, mely nyikorgó szekereken hurezolta magával mindenféle eszközeit,² vitézség dolgában nagyon híres volt. Hadserege tisztán lovasokból állott s fegyverei közt legjellemzőbb volt az egész testet és lovat borító pikkelyes páncél. Ez, mert a vasat még nem ismerték, a ló patájából faragott s húrokkal összefűzött apró táblácskákból készült s úgy nézett ki, mint az egyásra rakott cserépszindely.³ A sarmaták keresztül törtek a Dunán s ha L. Asinius Gallus proconsul, ki visszaűzte őket, nincs résen, a sokat szenvedett Moesia ismét megmérhetetlen pusztítások színhelye lett volna. A proconsul e hőstettét Rómában diadalmenettel ünnepelték.⁴

Azonközben a dákok sem maradtak nyugton. Télnek idején, mikor a Dunát jégkéreg borítja, Cotiso királyuk élén berontottak Moesiába és Pannoniába, honnan mindenkor gazdag zsákmánnyal

¹ Dio Cass. i. h.

² Tacit. Germ. 46: (Sarmatae) in plaustro equoque viventes.

³ Trajanus oszlopán is feltüntetvék. L. Froehner I. 55. II. 62. III. 147. IV. 32. 33.

⁴ Dio Cass. 54. 20.

tértek hazájokba.¹ Rómában nagy aggodalmat szülhetett beütésök, mert mindenfelé erről beszélgettek.² A pannoniai támadást visszanyomta ugyan Cn. Lentulus (Kr. e. 10-ben), de Tiberius Neronak át kellett szállania a Dunán, hogy helyreálljon a béke. Három vezért három csatában megvervén, a Duna balpartján castrumokat emeltetett, hogy ezáltal a barbarok féktelen vágyának határt szabjon s kedvöket szegje a minduntalan megújuló támadásra.³ Nagy szerenese volt az imperiumra nézve, hogy a dákok öt kiskirály alatt ugyanannyifelé húztak. Sextus Aelius Catus fel is használta viszálykodásukat; fölkereste őket saját országukban (Kr. u. 5.) s hogy a nyughatatlan nép állandó rablótámadásainak véget vessen, azt hitte, hogy erre legbiztosabb módszer az erejüket lankasztó érvágás. 50,000 dákot telepített át a Duna jobbpartjára, kik rövid idő alatt beleolvadtak a moesiai népségekbe s később lassan-lassan elrómaiasodtak. Catusnak ez az intézkedése természetesen bosszúra ingerelte az otthon maradtakat s ezek a sarmatákkal egyesülve fenyegették a dunai limest; csak hogy ennek erősített volta nagyon lohasztá bátorságukat.⁴

Az Al-Dunánál meg-megújuló folytonos hadjáratok arra bírták Augustust, hogy midőn a pannoniai fölkelést Kr. u. 9-ben szerencsésen leverte, Moesiát római provinciává alakítsa. A tartomány állandó katonaságot nyert s császári legatus rendeltetett élére, ki aztán a Duna mentén sorba helyezett erődítési védművekkel hosszú időre biztosította a Balkán-félsziget békéjét. A dákok félszázadig békében maradtak, sőt Moesia helytartójával, ki a dák királyoknak foglyúl esett rokonaikat kiszolgáltatta, jó viszonyban éltek. Azonban most a géták kezdtek garázdálkodni. 13-ban megrohanták és elfog-

¹ Florus II. 28. 29: Cotisonis regis imperio, quoties concretus gelu Danubius junxerat ripas, discurrere solebant et vicina populari. Visum est Caesari Augusto gentem, aditu difficillimam, submovere. Misso igitur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam: citra, praesidia constituit.

² Horatius: Sat. II. 6, 53: quidcumque obvius est, me consulit: O bone — Num quid de Dacis audisti?

³ Erre ezéloznak Augustusnak, nem minden irigységtől ment, következő szavai (Monum. Ancyrae Tab. V. 47—49. ed. Orelli: Tacit. 586): Dacorum magnus exercitus meis auspiciis profligatus est, exercitusque meus postea ductus trans Istrum flumen Dacorum gentes imperia populi Romani perferre coegit. A 45. sorban említi Ti. Nerót, qui tum erat privignus meus et legatus.

⁴ Strabo VII. 3, 10: ἔτι γὰρ ἐφ' ἡμῶν χρόνῳ Αὔλιος Κάτος μετώκισεν ἐκ τῆς περσικῆς τοῦ Ἰστροῦ πέντε μυριάδας σωμάτων παρὰ τῶν Γετῶν, ὁμογλώττου τοῖς Θράξιν, εἰς τὴν Θράκην.

lalták Aegyssus várát, mely nem messze a Dunától egy magaslaton feküdt s igen erős volt. A thrák népek a sithoni királylyal¹ élükön Rómához fordultak segítségért s a római hajóhad Vestalis és Vitellius vezérlete alatt felszabadította a várost. Hasonlóképen elfoglalták a géták Troesmist is, de innen meg L. Pomponius Flaccus verte ki őket.² Nero uralkodása alatt az erélyes moesiai legatus, Tiberius Plautius Silvanus Aelianus követte Catus példáját; 100,000 dákot, s köztök fejedelmi személyeket is, feleségestől, gyermekestől átköltöztetett Moesiába. E mélyreható intézkedés megdöbbentette a barbár népeket, mert ez volt a lassú, de biztos hódításnak legveszedelmesebb neme; s midőn Aelianus a sarmatákat leverte, szívesen adtak kezesekeket a bastarnák, roxolánok és dákok, csak hogy békét nyerhessenek.³ Ez a béke csak addig tartott, míg Róma vas kezét érezték. Midőn Otho és Vitellius a császári trónért háborúra indultak, Aponius Saturninus moesiai legatus amannak fogta pártját s a rendelkezése alatt álló hadakkal Italiába nyomult. A dákok e kedvező alkalmat megragadva, épen azon időben, midőn a legiók Cremona mellett döntöttek a világ legmagasabb trónja felett, átmentek a Dunán s veszélyeztették Moesiában a római művelődés vívmányait. A győztes Vespasianus ennél fogva G. Licinius Mucianust küldötte egy legióval Moesiába s ez a dákokat visszaszorította.⁴ Erre az időre esik a következő monda eredete. A nép használni akarva a rómaiak közt dúló polgárháborút, ismét rablótámadást sürgetett; azonban Scorylus, dák fejedelem példával akarta harezvágját csillapítani. Két bősébet uszítottatott egymás ellen s midőn ezek javába marakodtak, farkast bocsáttatott rájuk. Az ebek tüstént abba hagyták a civódást s közösen a farkasra vetették magukat. „Így fognak a rómaiak — mondá Scorylus — a belháborúval rögtön felhagyni, ha külellenség ront reájok”.⁵

¹ Neve nem maradt fenn s ez is úgy látszik csak költői epitheton. L. Roesler: Rom. Stud. 33. l. ³) j.

² Ovid. Ex Ponto l. 8, 11 s köv. IV. 7. — IV. 9. 75—80.

³ A nagyfontosságú feliratból (Pauly: Real-Encyclopädie V. k. 1727. l.), melyet Vespasianus állítatott nagy emberének, reánk a következő sorok tartoznak: legato propraet. Moesiae, in qua plura quam centum mill. ex numero transdanuvianorum ad praestanda tributa cum conjugibus ac liberis et principibus aut regibus suis transduxit; és lentebb: Dacorum (sc. regi) fratrum captos aut hostibus ereptos remisit, ab aliquis eorum opsides accepit, per quem (talán quos?) pacem provinciae et confirmavit et protulit.

⁴ Tacitus: Hist. III. 46.

⁵ Frontin. Strateg. I. 10, 4.

Kis idő múlva azonban a sarmaták is beütöttek s megölvén Fonteius Agrippa legatust, tönkretették a római sereget. Vespasianus most Rubrius Gallust küldte Moesiába, hogy a sarmatákat verje ki onnan s a dunai védműveket állítsa helyre. És Rubrius Gallus megfelelt feladatának; helyreállítván az Alsó-Dunán mindenütt a békét, itt lassanként nyugalmas napok kezdtek felderülni.¹ 73-ban Thraciát is római provinciává rendezték be s ez volt a géták önállására nézve a végesapás; hat százados politikai életök itt ért véget.

A dákok mintegy tíz év múlva Domitianus alatt jutottak megint rendkívüli jelentőségre. Ennek fő oka volt a dák hatalom egy kézben való egyesítése, mely Boerebistes ideje óta törzsfőnökök között forgácsolódott el. Duras dák király — gyermekkora miatt² vagy gyöngesége érzetében-c, a dolog kissé mesészerű s a világtörténelemben egyedül áll — Decebalus javára visszalépett s ettől fogva a dák fegyverek rendszeresen támadó fegyverekké váltak. Decebalus ugyanis nem kevésbbé ismerte a hadi mesterséget, mint a mennyire értett a vezérlethez; tudta, miként kell az ellenségnek cselt vetni, a győzelmet hasznára fordítani s a vereséget lehetőleg orvosolni.³ Most már maga a nép is, mely fölött Decebalus uralmat nyert, a rómaiakkal való sűrű érintkezése következtében a művelődés alapelemeit magába szívta; szigorú politikai és vallási intézmények tartották a dákokat össze s az a hit, melyet lelkök halhatatlanságába vetettek, szokatlan halálmegvetést s az ellenség által is csodált bátorságot öntött beléjük.⁴

Alig hogy Decebalus kezébe vette az uralmat, 86-ban betörést intézett Moesiába s ezt összepusztítván, megverte és megölte Oppius Sabinus consulságot viselt hadvezért. Domitianus erre Cornelius Fuscus testőrparancsnokot, ki egyike volt a legtekintélyesebb és legvitézebb vezéreknek,⁵ küldötte nagy sereg élén a dákok ellen; de ő is csúf vereséget szenvedvén, dák földön vérzett el s testével együtt ellenség kezébe kerültek a római zászlók és hadijelek is.⁶

¹ Flavius Josephus : Hist. Jud. VII. 4, 3.

² Martialis Epigr. I. 23 : Non timeat Dacus Caesaris arma puer.

³ Dio Cass. 67, 6.

⁴ Dierauer : Beiträge zu einer kritischen Geschichte Trajans 1868. 70. I.

⁵ Tacitus Hist. III. 4.

⁶ Martialis VI. 76 :

Grande jugum domita Dacus cervice recepit
Et famulum viatrix possidet umbra nemus.

Decebalus megint elárasztotta Moesiát, de Tertius Julianus fegyelmet legiói által viaszorított a Duna túlsópartjára. Majd behatolt Julianus Daciába is s Decebalust a Verestorony-szoros közelében fekvő Tapae város mellett teljesen megverte. Az ütközetből Decebalus egyik vezére, Vezinas is csak nagy bajjal menekülhetett s ha Domitianusnak nem kell vala a quadok és marcomannok ellen sietnie,¹ valószínűleg nagy hódításokat tettek volna a legiók Daciában. De éppen ezért a 90. év végén megkötötte a békét Decebalusszal, oly feltételek alatt, melyeneket csak porig alázott ellenfél — vagy talán még az sem — fogadhatna el. Ezek szerint Decebalus kezesek mellett engedelmességet fogadott a császárnak s Domitianus egyszersmindenkorra hadi sereget fizetvén, kötelezte magát évi adófizetésre. Ezenkívül ügyes építészeket bocsátott Decebalusnak rendelkezésére, kiknek segítségével országát erődítményekkel és hadi eszközökkel látta el.²

Domitianus a quadok- és marcomannoktól szenvedett gyalázatos vereséget s e szégyenteljes szerződést nagyszerű diadalmenettel ünnepelte meg. Fölvette a Dacicus nevet s a dák hadjárat emlékére érmeket veretett. S hogy a győzelmi ünnep teljes legyen, diadalívet és templomot emeltetett magának.³

A következő tíz év alatt aztán háborítatlan maradt a birodalmat Daciától elválasztó limes. Nerva nyugodt uralkodása megfelelő külsőből szolgált annak a fényes és boldog korszaknak, melyről Trajanus nevével kapcsolatban emlékezik a világtörténelem. A katonai nevelést nyert és hadvezéri tehetségekkel megáldott⁴ Trajanus keblét Julius Caesar és Nagy Sándor dicsőségszomja dagasztá. Szerette a békét;⁵ de mégis legjobban érezte magát katonái közt, kikkel megosztott éhet és szomjat, kiktől, midőn testét izzadság és

¹ Dio Cass. 67, 7.

² Plinius, Paneg. 11, 12. E békekötésre céloznak következő szavai: Accipimus obsides ergo, non emimus, nec ingentibus damnis immensisque muneribus paciscimur ut vicerimus.

³ Martialis VIII. 65:

Hic ubi Fortunae Reducis fulgentia late
Templa nitent, felix area nuper erat;

— — — — —
Stat sacer et domitis gentibus arcus ovat.

⁴ Gibbon, Decline I. 7: had received the education of a soldier and possessed the talent of a general.

⁵ Plin. Paneg. 16: inmutritus bellicis laudibus pacem amas.

por földte, mi sem különbözteté meg, hanemha egyedül erejének és eszének nagysága. Részt vett a harezi játékokban s örömmel telt el katonáinak vitézségén, ha pánczélát vagy paizsát súlyosabb ütés érte. Buzdította a fáradtakat, ápolta a betegeket s nem tért előbb pihenni sátorába, míg katonáit sorra nem vizsgálta. Ismerte név szerint mindnyáját s jól emlékezett tetteikre.¹

Trajanusnak e meleg ragaszkodása katonáihoz bizonyára azok megjutalmazásában is nyilvánult. Azonban bármennyire szeretne volna is trónraléptekor katonáit előnyben részesíteni, a népnek sokkal nagyobb congiariumot osztatott.² Ebből folyólag — talán azért is, hogy katonáit kárpótolja, talán hogy lelke vágyát kielégítse — föltehető, hogy már uralkodása kezdetén élénken foglalkoztatá lelkét egy hadjárat terve, melynek zsákmányából illő rész jutott mindenkor a katonaságnak.³ — De ez még magában nem magyarázná meg azt, miért tért el Trajanus Augustus végrendeletétől, ki hódító politika helyett a birodalom belső erőinek kifejtését ajánlotta utódainak.⁴ Trajanust legfőképen a birodalom pénzügyi viszonyai készítették hódításra.

Elődei többé-kevésbbé folyvást pénzügyi bajokkal küzdöttek. Nem is esoda; a római birodalomnak, e roppant katonai államnak kormányzása óriási összegeket nyelt el s ha Vespasianus kissé nagynak tetsző vágyat táplált is, midőn a birodalom összes szükségleteinek fedezésére 40,000 millió sestertiust (mintegy 4500 millió forint) óhajtott volna, éppen nem mondhatni, hogy túlzott.⁵ Az

¹ Plin. Paneg. 13. 15: Inde est, quod prope omnes (commilitones) nomine appellas, quod singulorum fortia facta commemoras.

² Plin. 25: datumque congiarium populo, et datum totum, cum donativi partem milites accepissent. — Ha fölteszszük, hogy 200,000 ember kapott fejenként 650 dénárt, úgy a nép 130 millió dénárnyi congiariumban részesült. Hogy a katonák mennyi donativumot kaptak fejenként, nines tudva. Tiberius donativáit körülbelül 17—18 millió dénárra tehetni. Marquardt, Röm. Staatsverw. II. 132—137.

³ A hadi sarez törvény szerint az aerariumot illette ugyan, de valamely város vagy erősség bevételekor annak kincsei a katonaság martalékát képezték. Marquardt II. 274.

⁴ Tacitus Hist. I. 11: addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertu, metu an per invidiam.

⁵ Suetonius Vesp. 16: Sunt contra, qui opinentur, ad manubias et rapinas necessitate compulsu, summa aerarii fisciue inopia: de qua testificatus sit initio statim principatus, professus, quadringenties millies opus esse, ut respublica stare posset.

állam első bevételeit az adók képezték; Italia lakosai nem fizettek adót s emélfogva a birodalom összes terhei a provinciákra hármlottak, melyek pedig még a köztársaság idejéből szinte végkép ki voltak merítve.¹

Róma igényei meg évről-évre szaporodtak. Azok a pompás középületek, császári udvartartás, játékok,² kegyajándékok és a proletárok tömege szükséges jó és rossz volt Rómában. Trajanus sem bírta meg e rengeteg kiadásokat s épen ezért gondolt Dacia meghódítására, melynek gazdagságáról mesés hírek szárnyaltak.³ Dacia megtámadására jó ürügy volt a lealázó adó, melyre a dákok évről-évre igényt tartottak; továbbá az a körülmény, hogy hatalmuk és elbizakodásuk nőttön-nőtt.⁴

Az előkészületek már a 100. év telén megtétettek, hogy a hadjárat a rá következő tavasszal megindítható legyen.⁵ E czélra Trajanus leginkább a közel eső pannoniai és moesiaí legiókat mozgósította. Hét⁶ legio osztozott a dákok ellen vívott harcok dícső-

¹ Marquardt I. 397—402 igen érdekesen ecseteli a provinciák kimerülését. Tiberiusról fenmaradt: Praesidibus onerandas tributo provincias svaden-tibus, scripsit: „Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere.“ Suet. Tiber. 32. Dio Cass. 67, 10.

² Spartianus Hadr. 3, 8. Hadrianus praetorsága idejében (107) a játékok költségeinek fedezésére Trajanustól két millió sestertiust kap.

³ A daciai hadjáratok indokául legtöbb történetíró a Dio Cass. 68, 6. által felhozott okokat fogadja el; így Francke, Zur Gesch. Tr. 91. Rösler, Román. St. 37. Froehner, La col. Tr. 11. Aschbach, Über Trajan's steinerne Donaubrücke 199. Engel, Comm. 167. — Dierauer 71. l. Dio Cassius okaihoz hozzá veszi még azt is, hogy Trajanus a 150 év óta fenyegetett alsó Duna-vonalat akarta egyszer s mindenkorra biztosítani. Merivale, History of the Romans VIII. 27 világosan mondja: We must consider, too, that the vast and increasing expenses of a military government required to be maintained by extraordinary means, and Trajan may have launched himself against the foe beyond the frontier to obviate the necessity of levying fresh contributions on his own subjects stb. mégis Dierauer 71. 2) j. — egy más passusát idézve — pusztán csak egyéni motívumokat lát Merivale által felhozva. Ortvay, Magy. r. vízr. II. 114: „Daciának aranya, ezüstje, sója volt egyes-egyedül az indok, mely miatt Traján a Dunán-túli vidékekre vágyódott.“

⁴ Dio Cass. 68, 6: ἐστράτευσεν ἐπὶ Δακούς. τὰ τε πράχθεντα αὐτοῖς λογίζομενος, τοῖς τε χρήμασιν ἃ κατ' ἔτος ἐλάμβανον, βαρυνόμενος τὰς τε δυνάμεις αὐτῶν αὐξανομένης καὶ τα φρονήματα ὀργῶν.

⁵ Plin. Paneg. 16.

⁶ Aschbach (Trajan's steinerne Donaubrücke 199.) nyolcz legiót vesz föl 80,000 emberrel; Francke, Zur Gesch. Tr. 100. l. 60,000-re becsüli az operáló hadsereg létszámát. Dierauer 77. 1) j. elősorolván a legiók táborozási

ségében: a I. Italica, melynek az alsó-moesiai Durostorum (a mostani bolgár Drster, törökül: Silistria), a I. Minervia, melynek az alsó-germaniai Bonna (Bonn), a I. Adjutrix, melynek az alsó-pannoniai Aquincum (Ó-Buda), a IV. Flavia, melynek a felső-moesiai Singidunum (Belgrád), a V. Macedonica, melynek az alsó-moesiai Troesmis (Hiršova), a VII. Claudia, melynek Felső-Moesia fővárosa Viminacium (Kostolac) és a XIII. Gemina, melynek a felső-pannoniai Carnutum (Hainburg) volt állomáshelye. Úgy hogy az összes hadsereg számát, ha a legiók segédhadaít is hozzá vesszük, körülbelül 100,000 emberre tehetjük.

A gyülekező hely Viminacium, Felső-Moesia fővárosa volt. Ide érkezék Trajanus is, hogy személyesen vigye a hadak vezérletét. Kíséretében találjuk L. Licinius Surát, kinek tiszteletére Trajanus halálából, hogy őt uralomra segíté, fürdőket emeltetett s kinek széles körű tudománya nagy tekintélyben állott.¹ Itt látjuk Qu. Glitius Atilius Agricolát, Pannonia esászári helytartóját, M. Laberius Maximust,² a Domitianus alatt is magát kitüntetett hadparancsnokot³; mindkettőjüket az első háború szerencsés befejezése után consuli méltósággal ruházta fel a császári kegy. Claudius Livianus, a testőrség parancsnoka⁴ s Lusius Quietus, a mauretánok fejedelme, ki segédhadaival önkéntesen állott a római zászló alá,⁵ egészítették ki Trajanus vezérkarát.

Trajanus a hadsereg zömével a Lederata⁶ (a szerbiai Rama) mellett vert hajóhídon a Dunán átkelvén, Arcidava, Centum Putea,

állomásait, arra az eredményre jut, hogy az expeditiót Trajanus az I. Italica, VII. Claudia, IV. Flavia, XIII. Gemina és I. Minervia legiók közreműködésével hajtotta végre. Gooss ellenben Archiv XII. 161. ¹⁷¹) j. igen alapos érvekkel kimutatja az I. Adjutrix és V. Macedonica részvételét is. Dierauer 75. l. egyébiránt a hadak számát mintegy 80,000 emberre teszi.

¹ Aur. Victor Epit. 13: hic (Trajanus) ob honorem Surae, cujus studio imperium arripuerat, lavacra condidit. — Martialis VII. 47:

Doctorum Licini celeberrime Sura virorum,
Cujus prisca graves lingua reduxit avos stb.

² Dierauer 80. l. Moesia legatusának tartja; de Pliniusnak általa idézett leveléből (X. 74) ez merész következtetés. Más adat meg nincs rá. Domitianus utolsó éveiben L. Funisulanus Vettonianus, Trajanus alatt pedig P. Tullius Varro moesiai legatusok említetnek. Marquardt I. 148. ²) j.

³ Dio Cass. 67, 11.

⁴ Dio Cass. 68, 9: Κλαύδιος Λουκιανός ὁ ἑπαρχος.

⁵ Dio Cass. 68, 32.

⁶ A Tab. Peut. szerint a jobb parton, a mai Rama helyén feküdt, Viminaciumtól X római mérföldre, mi megfelel 14-725 kilométernek, a meny-

Bersovia, Aizisis és Caput Bubali helyeken át Tibiscumba ért, hol csatlakozott hozzá az a szárny, mely Tsierna mellett szállva át a Dunán, Admediam, Pretorio, Ad Pannonios, Zeugma és Maselianis nevű helységeken keresztül jutott Tibiscumba, mely csaknem a Vaskapu-szoros torkában feküdt. A hadsereg vonulása közben rendkívül nagy gondot fordított hadi utak építésére; hidakat vert s alkalmas pontokon castrumokat emelt. Ovatosan is kellett haladnia, mert a hegyek között lappangó ellenség támadásának minden nyomon ki volt téve.

Decebalus készülődéseiről mit sem tudunk; úgy látszik, teljesen tisztában volt a veszély nagyságára nézve, mert mielőtt a harc megnyílt volna, a dák burrok egy követségét küldé Trajanushoz, mely kérte őt, hogy vonúljon vissza s hagyja nyugton őket és szövetségeseiket.¹ Azonban Trajanus tántoríthatatlanul ragaszkodott

nyire van körülbelől Kostolachoz Rama. Ide teszi Kanitz is (Mitth. der k. k. Centr. comm. XII. 49 s. köv. II.). Lederatával szemben, a mai Ujpalánka helyén, jól gyanít Dierauer (82. ¹) j.) egy római helységet, melynek neve nem jutott reánk; mert Böhm (Délmagyarorsz. tört. I. 364. ²) j.) szerint „Ujpalánkánál még ma is római cserépszindelyek, faltéglák feliratokkal, vakolt tégladarabok, pénzek, halotti urnák stb. ásatnak ki.“ Hogy a hajóhíd e két helység között vezetett, azt szintén Böhm i. h. deríti ki; Ujpalánkánál ugyanis a vasrácsan alul, a Duna alacsony állásakor, egy római eredetű épített hídfő tömör alapja látható, melyhez hasonló az áttellenében fekvő szerb parton, a rámai romokon alól szintén észrevehető. — A másik hajóhídra, mely Aschbach 200. l. szerint közel Orsovához Kolumbina mellett kötötte volna össze a moesiaí és daciai partokat, nincs semmijemű történeti forrás. Egyébiránt az ujjpalánkai hajóhídról is csak a Trajánoszlop reliefje emlékezik. Froehner: La colonne Trajane d'après le surmoulage exécuté a Rome 1861—1862 reproduite en phototypographie par Gustave Arosa. 220 planches imprimées en couleur avec texte orné de nombreuses vignettes. Paris, 1872—1874. I. 31. 32.

¹ Dio Cass. 68, 8: στρατεύσαντι δὲ τῷ Τραιανῷ κατὰ τῶν Δακῶν καὶ ταῖς Τάπαις ἐνθα ἐστρατοπέδουν οἱ βάρβαροι, πλησιάζουσι μὲν καὶ μετὰ προσκομισθῆναι γράμματα Λατίνοις λέγων ὅτι ἄλλοι τε τῶν συμμάχων καὶ Βούρροι παραινέουσι Τραιανῷ ὁπίσω ἀπέναι καὶ ἐρηγῆσαι. Itt a μὲν alatt nem földben, hanem fakérgen nőtt gombát értek, melyre — kivált száraz állapotában — csakugyan lehet írni. Ibrányban, gróf Lónyay Menyhért úr birtokában láttam egy ilyet, melynek átmérője közel egy métert tesz. Ha jól tudom, ez is épen erdélyi termés. Ennélfogva Dierauerrel szemben (83. l. ³) j.) épen nem tartom csodálatosnak e barbár írásmódot; sőt Froehnerrel (79. l.) egyetértek arra nézve, hogy ez a gomba Trajanus oszlopán is fel van tüntetve Froehner (phototyp.) I. 36, hol — nem mint Gorius 30. — keret nélkül (ohne erhabenen Rand) jelenik meg. Az, hogy itten átmérője 2—2½ láb, s hogy a művész nem domborúra faragta, a fentebbiek ntán mit sem nyom. — Az első követek 101-ben jelennek meg; hosszú köpenyüket rojtok díszítik s nincs főrevalójok. Gorius 20.

azon elhatározásához, hogy fegyver döntsön Dacia sorsa felett. Még a 101. évben megütközött a dákokkal; de ez ütközet jelentéktelen lehetett. A tél közeledtével hadait jól elsánczolt erődökben elhelyezvén, maga Moesiába vonúlt.¹

A pihent hadak mindjárt a következő tavasszal Tapae mellett állottak szemben Decebalus seregével. A csata mind a dákokra, mind a rómaiakra nézve nagy veszteségekkel végződött. Midőn a rómaiak táborában a sebesülteknek szükséges kötelékek elfogytak, Trajanus saját ruháit rendelte e célra fordíttatni.² De Decebalust is annyira megtörte e véres ütközet, hogy a béke megkötése végett követség által Trajanustól személyes találkozást kért.³ E követség — nem miként az ütközet előtti — előkelő dákokból állott. Ezeknek meghagyta Decebalus, hogy ha a találkozást nem sikerülend kieszközölniök, legalább arra bírják rá Trajanust, hogy követeket küldjön a dák táborba a békealkudozások megkezdésére. Trajanus az első feltételt el nem fogadván, L. Licinius Surát és Cl. Livianust bizta meg, hogy Decebalusszal értekezzenek.

Azonban e békekísérletnek sem lett eredménye, mert Decebalus, valószínűleg csak időt akarván nyerni, Trajanus küldötteivel szóba sem állott. Ekkor Trajanus beljebb hatolt a hegyek közé, egyik magaslatot a másik után kerítette birtokába, elfoglalta a dákok sánczműveit, melyek között számos fegyvert, hadi gépeket és foglyokat talált s hatalmába ejtette a Cornelius Fuscus elvesztette római zászlót. Lusius Quietus ezalatt más oldalról hatolt be a bércek közé és számos ellenséget vágott le, de még többet fogott el. A háború mindkét részről nagy elkeseredéssel és kegyetlenséggel folyt; a rómaiak az elfoglalt dák sárkányokkal és fegyverekkel megterhelt szekereket vontatták keresztül a foglyokon s ezeket kerékbe törték,⁴ míg a dák nők égő fáklyákkal sütötték a foglyúl

¹ Froehner III. 125. egy ily elsánczolt téli szállást támadnak meg a dákok.

² Suidas *Λαμπάδια* alatt: "Ὅτι Τραιανὸς ὁ βασιλεὺς τοὺς τετραμένους ἐν πολέμῳ ἐθεράπευσεν, ἐπιλειπόντων δὲ σφᾶς τῶν ἐπιδύσμων, οὐδὲ τῆς ἑαυτοῦ ἐσθῆτος ἐφείσατο, ἀλλ' εἰς τὰ λαμπάδια αὐτὴν κατέτεμε πᾶσαν.

³ A tapaei ütközet után Gorius 43, 44; 46, 47; 49—53 öt külön csata vehető ki.

⁴ Gorius: Segm. 28, fig. 164: *Dacorum signa, dracones et clypei in Romanorum potestatem adducuntur; interim super caesa Dacorum cadavera transvehuntur, his ad rotam adligato ex hostibus cadavere, ut terrorem incutiant.* Elfogadom e magyarázatot Dierauer 89. l. ellenében, ki — úgy látszik Ciaconus (164: *Rote autem currus unius, miles aliquis Romanus captivus,*

esett római katonák testét.¹ Trajanus mindinkább közeledett Decebalus székhelyéhez, Sarmizegethusához, mely a mai Várhely vidékén, a kies hátszegi völgyben terült el, és midőn ennek közelében egy fontos erődöt elfoglalt, s midőn Laberius Maximus Decebalus nővérét elfogta: a dák király megrémült s kész volt bárminő feltétel alatt a békét megkötni, nem ugyan azért, hogy azt megtartsa, hanem hogy legyen ideje erejét ismét összeszedni. A béke pontjai a következők voltak: Decebalus Rómával szövetségi viszonyba lép, ennek barátait és ellenségeit a maga barátaiúl és ellenségeiúl tekintendi; miután pedig igen sok római katona szolgált hadseregében, ezeket el kellett bocsátania s tiltva lón zsoldjába rómaiakat fogadnia; kötelezte magát, hogy az elfoglalt fegyvereket és hadigépeket kiszolgáltatja, a nála volt építészeket és foglyokat szabadon bocsátja, erődeit lerontatja s az általa elfoglalva tartott idegen földeket visszaadja. E békepontokat aláírván Decebalus, maga is megjelent a római táborban s eldobván paizsát, hódolata jeléül Trajanus lábaihoz borúlt.²

Decebalus az előkelő dákokból követséget alakított, mely a római senatusnak megvigye hódolatát s kérje a békekötés megerősítését. Trajanus pedig, miután Sarmizegethusában és több fontosabb helyeken őrséget hagyott hátra, gazdag zsákmánnyal megrakottan visszatért Italiába.³

A dák király küldöttei a senatus elé vezettettek, letették fegyvereiket s mint hadi foglyok kezeiket mellükön keresztbe tévén, kifejezést adtak hódolatuknak⁴; s miután a senatus szentesítette a békepontokat, fegyvereiket visszanyerték. Trajanus még a 102.

velut alter Ixion alligatus) után — ezeket írja: „Ein Relief der Trajanssäule stellt dar, wie die Dacier den Leichnam eines Römers über ein Wagenrad spannten, um ihn zerdrücken zu lassen.“ A kerékhez kötözött katona alakja azonban annyira elmosódott, hogy arról itélni teljes lehetetlen; Gorius nézetének csak az ad súlyt, hogy a szekerek határozottan dák tetemeneken vonulnak keresztül. Froehner II. 63. e jelenetet illető phototypographiai táblájára nem hivatkozhatni, mert az a ma már teljesen megrongált és véggkép elmosódott reliefet adja.

¹ Gorius 33. Ciaconus 178: Foeminae Dacicae... captivos milites Romanos, etiam viventes facibus soevissime exurunt, manibus loro pósterga revinctis.

² Dio Cassius 68, 9.

³ Gorius 54.

⁴ Dio Cass. 68, 10. Gorius 54—56 igen festőileg illusztrálja a meghódolás jelenetét.

évben megtartá a diadalmenetet s fölvette a Dacicus melléknevet. Ez alkalommal a színházakban nagyszerű gladiatori játékokat rendeztetett s megengedte, hogy a színpadon tánczosok (pantominusok) is fölléphessenek.¹

Mindamellett előre látható volt, hogy a Decebalusszal kötött béke nem fog tartós maradni. Hogy is mondhatott volna le könnyen oly fejedelem a függetlenségről, ki sohasem hódolt embernek. A békeszerződésnek csak oly feltételei is, mint az, hogy a rómaiakat el kellett szolgáltatából bocsátania, hogy erődeit le kellett romboltatnia s a meghódított területet visszaadnia: perezig sem hagyták nyugodni azt az uralkodót, kitől ez ideig csak pénzen vásárolhattak a rómaiak békét. Mintha arról lett volna meggyőződve, hogy az oroszlánbarlangba sok lábnyom vezet, de vissza kevés.

És csakugyan alig adta át magát Trajanus a pihenésnek s megszokott élvezeteinek, alig találta magát otthon Augustus forumán és a liviai csarnokokban, midőn hire jött, hogy a dák fejedelem ismét készül, hogy római szökevényeket fogad zsoldjába, az erődöket megint helyreállíttatja, szomszédaihoz követségeket küldöz s azoktól, kik korábban nem tartottak vele, földterületeket foglal el. Átrontott a Tiszán s megtámadta régi ellenségeit, a jazygokat,

¹ A triumphus e csekély részleteit Dio Cassiusnak (68, 10.) Xiphilinus által készített sovány kivonatából ismerjük. Statius, előbbi császárok udvari költője, már nem élt; Plinius Bithyniából irta ez üdvözlő sorokat Trajanushoz: „Victoriae tuae, optime imperator, maximae pulcherrimae antiquissimae et tuo nomine et rei publicae gratulor deosque immortales precor ut omnes cogitationes tuas tam laetus sequatur eventus, ut virtutibus tantis gloria imperii et novetur et augeatur.“ (Epist. X. 9.) Martialis pedig szülőhelyén, Bilbilisben időzött. Hispaniából küldötte meg Priscusnak a XII. könyvet, melyben a 15. epigramma vonatkozik Trajanus diadalmenetére. Ez epigramma a következő:

Quidquid Parrhasia nitebat aula,
Donatum est oculis deisque nostris.
Miratur Scythicas virentis auri
Flammas Juppiter, et stupet superbi
Regis delicias gravesque luxus.
Haec sunt pocula, quae decent Tonantem;
Haec sunt, quae Phrygium decent ministrum.
Omnes cum Jove nunc sumus beati.

A XII. 8-ban a nemzetek Rómája szól:

Parthorum proceres ducesque Serum,
Thracas, Sauromatae, Getae, Britanni,
Possum ostendere Caesarem; venite.

kiket pedig megtámadni, megtiltotta Trajanus.¹ A senatus ennél fogva ismét ellenségnek nyilvánította őt s Trajanus bosszúra gerjedvén, régi elhatározását gyakran hangoztatá: „Úgy segéljenek az istenek, a hogy Daciát római provinciává teendem!”² Megint személyesen vette kezébe a hadak vezérletét és nem bízta ezeket alvezérekre.

Már a 104. év tavaszán újra készülleteket tőn Trajanus s az alsó Duna mellékére összpontosította a haderőt, hogy az a támadásra minden pillanatban készen legyen. Ekkor már nagyszerű hadi út vezetett a Fekete-tengertől Galliáig, melynek a Majnától a Fekete-erdőn keresztül a Duna mentén huzódó részét Trajanus építtette ki.³

¹ Merivale i. m. VIII. k. 34. l.: They ventured to cross the Theiss and attack their ancient enemies the Jazyges, on whom Trajan had forbidden them to make reprisals.

² Ammianus Marcell. XXIV. 3, 9: Trajanus fertur aliquoties jurando dicta consuevisse firmare: „Sic in provinciarum speciem reductam videam Daciam“.

³ Aurelius Victor, Caes. 13: Iter conditum per feras gentes, quo facile ab usque Pontico mari in Galliam permeatur. Ez időre esik Trajanus híres dunai útjának kiépítése a mai szerbiai Golubac és a krassó-szörénymegyei Ogradina között, az u. n. Klissurában, melyet már Tiberius kezdett építtetni. (Aschbach i. h. 200. l.) Ez az út azonban épen nem volt „Militärstrasse“, mint más történetírókkal együtt Dierauer is (72. l.) állítja. Az Ogradina közelében levő felirat két utolsó sora, melyen az út mivolta megfordúl, Benndorf olvasása szerint a következő:

IMP. CAESAR DIVI NERVAE F.
NERVA TRAIANVS AVG. GERM.
PONTIF. MAXIMVS TRIB. POT. IIII
PATER PATRIAE COS. III
MONTibus exCISIs ANeoniBVs
SVBIATis viam pateFecit

A két utolsó sor szinte az olvashatatlanságig meg van rongálva. Ennél fogva a felirat közrebecsátói más-másféleképp igyekeztek azt kiegészíteni. Nevezetesen Arneth (Mith. der k. k. Centr.-Comm. stb. 1856. I. 83. s köv. II.) olvasása: Montis et fluvii anfractibus superatis viam patefecit; Aschbaché (i. h. 200. l.): Montis et fluvii Danubi rupibus superatis viam patefecit; Mommsené (C. I. L. III. 1699. sz. 269. l.): Montibus exeis amnibus superatis viam fecit. Mindezek között legcorrectebb a Benndorf (Sitzungsberichte, 1874. 77. k. 419. l.) fent alkalmazott értelmezése, mely kétségtelenné teszi, hogy ez az út *gyámgerendákon* nyugodott s Ortway (Magy. vízir. II. 280—283.) igen alaposan mutatja ki, hogy épen ezért nem lehetett via strata, állami országút, hanem merően gyalogút volt, melyből úgy a legiök menetei, mint a szekerek közlekedései teljességgel ki voltak zárva. Ő a mellett van, hogy ez az út a hajóvontatás céljaira készült.

Ő volt az, ki az imperatorok közt először vette behatóbb szemügyre a barbár fajok egyöntetű jellemét¹ s félt ezeknek eshetőleges egyesülésétől; a miért is a birodalom minden eszközeit felhasználta arra, hogy e nyers néptörzseket lehetőleg dislocalisálja. És e tekintetben az egész limes hosszában elhelyezett castra stativák s az ezekben állomásozó hadak kitűnő zálogát képezték a birodalom biztonságának.

Trajanus most már határozottan végképen meg akarta törni Dacia hatalmát s azt egyszermindenkorra a birodalomhoz csatolni. Dacia sorsa élet-halál kérdéssé vált. Mi sem mutatja ezt jobban, mint Trajanusnak az az elhatározása, hogy az Al-Dunán állóhidat veret. E világra szóló mű építésével Trajanus a kor egyik legnagyobb építőmesterét, Damascusi Apollodorust bízta meg, ki azt még a második hadjárat megkezdése előtt, 103—104-ben átaladta a forgalomnak. Állott e világhírű híd a mai Turnu-Severinu és a szerbparti Kladova között, hol alacsony vízálláskor pillérjeinek romjai mai nap is láthatók. Apollodorus mindenekelőtt a balparton beszögellő földnyelvre állított fel két oszlopot, melyek közt csatornát húzván, a víztömeg nagy részét oldalt vezette, miáltal magában a mederben sekélyebbé vált víz munkája felét megkímélte. Maga a híd húsz tömör kő- és téglafalazatból álló oszlopokon nyugodott s az alapfalakat nem számítva, 150 láb magas és 60 láb széles volt. Alatta a legnagyobb árvizek idején is közlekedhettek a hajók. Az oszlopok 170 lábra állottak egymástól s úgy látszik csak fa-szerkezetű összeköttetéssel birtak. Mindkét hídfő erősítési védművekkel volt biztosítva.² Hadrianus, ki egészen Augustus tanácsát követte,

¹ Plin. Paneg. 15: Cognovisti per stipendia decem mores gentium, regionum situs, opportunitates locorum, et diversam aquarum caelique temperiem, ut patrios fontes patriumque sidus ferre consuevisti.

² Ortway: Magyarország régi vízr. II. k. „Pons Trajani“ 113—117. l. — Aschbach i. h. 214. l. a fa-szerkezetű ívek ellen igen nyomos ellenvetéseket hoz fel; már maga az oszlopok közötti nagy távolságnak fagerendákkal való átboltozása hihetetlennek látszik; de hát a nagy szállítmányok átvitele s hadcsapatok átvonulása mennyire veszélyeztethette a faíveket. Ehhez járúl, hogy Hadrianusnak *lebontatni* kellett a híd felső részét (Dio Cass. 68, 13: ἀφαιρῆς τὴν ἐπιπολὴς κατασκευήν) és nem egyszerűen fölégetni, mely módon egyébiránt a barbarok eshetőleges támadásakor mindig megszakíthatta volna a tulsó oldallal való összeköttetést. Aschbach ennél fogva a pillérívek közszerkezetét állapítja meg s csak a hídkorlátokra nézve engedi meg a fa alkalmazását. Ha ez áll, még sem oly absurd, mint azt Ortway (i. m. 114—115) hosszasan czáfolva állítja, Salamon (Buda-Pest tört. I. 184) föltevése, mely szerint a híd

később lehányatta a híd boltozatait s még századok múlva is hirdették a habokból messze kinagasló pillérek romjai az építőművészek és urának nagy szellemét.¹

Valószínű, hogy Trajanus Daciába a második hadjárat alkalmával, melyben P. Aelius Hadrianus, a későbbi császár is részt vőn mint a I. Minervia legio parancsnoka,² az Olt folyó mentén is nyomult fölfelé; erre mutat az ennek partjain alapított Castra Trajana is.³

Az a körülmény, hogy a dákok közül számosan átpártoltak a rómaiakhoz: Decebalust még egy békekisérletre bátorítá. Természetesen eredmény nélkül. Összegyűjté tehát seregét s felhívta a szomszéd népeket, hogy — saját jólétökért is — nyujtsanak neki segítséget. Midőn pedig meggyőződött, hogy a császár élet-halál harcztot készül víni, a legvégső és legkétségbeesettebb eszközökhöz nyúlt. Seregében sok római szökevény volt; ezek közül néhányat oly titkos utasítással küldött a rómaiak táborába, hogy Trajanust, kihez bárki is akadály nélkül közeledhetett, orozva gyilkolják meg. De ez a terve dugába dőlt. Más eselhez folyamodott. Alkudozás ürügye alatt magához hívatta az egyik római tábornokot, Longinust, s midőn ez nála megjelent, elfogatta és Trajanus tervei felől val-

pusztulásának oka az óriási boltozatok leszakadása volt volna. — Dierauer, midőn a kőszerkezetre nézve ellenveti (96. l. ¹) j.), hogy Dio Cassius, ha ugyan látta a hídat, már csak azért sem ítéltetett annak szerkezetéről, mert az régen le volt hordva: ellenkezésbe jön maga-magával, mert másutt meg azt állítja (98. l. ¹) j.), hogy Dio Cassius az építőmesternek, Apollodorusnak művét, ki Procop. De aedificiis ed. Bonn. III. 288. szerint leírta e hídat, használta forrásúl. Sőt Ortway is ellenkezik önmagával; elismeri ugyanis, hogy a Mediobarbus: Numism. Imp. Rom. Praest. 154. és Spanhem: De usu et praestantia Num. 858. l. közölt „érem valódisága ellen a szaktudósok körében kételyek merültek fel“ (113. l.) s a 116. lapon a fa-szerkezet mellett egyik főérvül ugyanezen bronzérem domborképére hivatkozik. Az érem ellen felhozott kételyeket l. Eckhel: Doctr. Num. VI. 419.

¹ Jovius Pál, XVI. századi író mondja, Hist. sui temp. Lib. 40: ad oppidum Severinum Trajani pontis admirabilis pilae triginta quatuor (ez egy kis nagyítás) nequaquam totas obruente Danubio visuntur. — Az 1858-iki fölvétel 18 oszlopot constatólt, tehát a hídfőkkel huszat. A Duma szélessége e helyen 596 öl, vagyis 1130 méter.

² Spartian. Hadr. 3. csakhogy itt Mommsen szerint (C. I. L. III. 550) a coss. Surano II. Serviano (a 102. évben) kijavítandó Surano III. Seuecione (107. év).

³ A Leg. I. Minervia egyik katonája ad Alutium flumen secus montem Caucasi vett részt a hadjáratban.

latni kezdte. Longinus nem árult el semmit. Ekkor a dákok azt izente Trajanusnak, hogy oly feltétel alatt szabadon bocsátja Longinust, ha Trajanus országát a Dunáig birtokában hagyja s hadi kárpótlást fizet. A császár kétértelműleg válaszolt; nem kevésbé féltette vezérét, mint a mennyire gyűlölte az aljasságot. Longinus, hogy urát e nehéz helyzetből kimentse, szolgáját, ki mérget csempészett be neki, Trajanushoz küldvén, római elszántsággal üritette ki a méregpoharat. Decebalus most arra kérte Trajanust, hogy szolgáltassa ki a szabadost, ő Longinus holt testét és tíz foglyot ad cserébe. De Trajanus nem adta ki vezérének hű szolgáját.¹

Kezdetét vette a harez. A jazygok és burrok Trajanushoz való átpártolása eldöntötte a hadjárat sikerét.² A hegysszorosok, melyeket a dákok emberföldről megfeszítéssel erősítettek és védtek,³ egymásután a rómaiak kezébe kerültek s a legiók minden mozdulását dákok vér jelezte. Ugy Trajanus, mint katonái vakmerő vitézséggel harezoltak; egy lovast súlyosan megsebesítve vittek el a harez mezejéről, azon reményben, hogy élete még megmenthető. Ez mikor érezte, hogy számára nincs már segítség, visszatántorgott a csatásorba s ott hősiességgel küzdve vérzett el.⁴ A királyi székhely kétségbeesett küzdelem után elesett s midőn Decebalus látta, hogy a szolgaságot csak a halállal válthatja meg, kardjába dőlt.⁵ Az előkelő dákok, üszköt vetvén házaikra,⁶ követték uralkodójuk pél-

¹ Dio Cass. 68, 12. Engel: Comm. 184. Longinus holttestét látja a Trajánoszlop 87. tábláján.

² Engel 179. Merivale i. m. VIII. 40: Trajan's final success was indeed secured by the defection of the Sarmatians, the Jazyges and the Burri, from the common cause of the barbarians.

³ Froehner III. 147. mutatja azt az óriási sánczfalat, melyet a dákok őrhelyekkel megerősítve, hegyeken-völgyeken keresztül húztak.

⁴ Dio Cass. 68, 13.

⁵ Froehner III. 176. A dombormű utólérhetetlen hűséggel adja Decebalus halálát, kinek arcán a kétségbeesés kényszerítő hatalma és az önfeláldozás megnyugvó érzése ömlik el.

⁶ Froehner III. 154. — Dierauer 101. I. ugyane képre hivatkozván, nála szokatlan következetlenséggel azt állítja, hogy egy városukat a dákok azért perzselik föl, „um deren Vortheile dem Feinde zu entziehen“ (mely felfogást különben egészen magáévá teszi Roesler is. Rom. Stud. 43. I.), holott ha a közvetlenül ezt követő táblára pillant, az előkelő dákok méregpohár-üritése ékesszólóan beszéli, hogy ez a catastropha utolsó műve. A régi commentatorok is ekként értelmezik e jelenetet. L. Ciaconus 292. Gorius 92. Van ugyan még egy jelenet, mely szintén dákok város tűzbeborítását tünteti fel;

dáját: némelyek kardjokat meríték szívökbe,¹ mások méreggel vetettek véget életöknek.² Egy részök azonban, a szabadság érzete által hajtatra, ellagya ősei honát³ s kiköltözött a független törzsek közé, úgy hogy Dacia szinte egészen elnéptelenedett.

Ez volt vége Trajanus daciai hadjáratainak, melyeknek elseje 101—102-ig, másodika 104—107-ig, tehát összesen öt évig tartott.⁴

Decebalus feje győzelmi jelül Rómába vitetett.⁵ Kincseit is megtalálták, melyek a Sargetia folyó medrében voltak elrejtve. A monda szerint Decebalus e folyót hadi foglyok által más mederbe vezetettvén, ezüstjét, aranyát és ékszereit, melyeknek nem árthatott a víz, ide ásatta el s a vizet ismét rá ereszteté. A titokban részeket aztán megölette, hogy semmit el ne árulhassanak. De egyik közülök elmenekült s ez a rómaiak fogságába jutván, megmutatta a kincsek rejtékhelyét.⁶

Trajanus az imperatori czímet ötödízben fogadván el s Daciát a római birodalomba bekebelezvén, miután a győzelem örök emlékéül a Duna mellett Nicopolis (ma Nikápoly) várost alapítá,⁷ visszatért Rómába, hol nagyszerű diadalmenetet tartott s oly rendkívül fényes győzelmi ünnepélyeket rendezett, minőket sem az előtt, sem azután nem látott többé az örök város. A világ minden részeiből, még Indiából is, követségek jöttek, hogy kifejezést adjanak szerencsekívánataiknak. 123 nap egymásután dicsőítették a nagy eseményt színi előadások, melyekben 11000 szelíd és vadállat esett áldozatul 10000 gladiatornak.⁸

itt azonban az üszköt — már a dákok megsemmisítése után — határozottan római katonának vetik. Froehner III. 183. Gorius 112.

¹ Froehner III. 171.

² Froehner III. 156.

³ Froehner III. 184.

⁴ Az első hadjárat tartamára a történetírók véleménye egyező. A másodikét egész határozottsággal Mommsen C. I. L. III. 550. sz. 102. l. állapította meg.

⁵ Froehner III. 178.

⁶ Dio Cass. 68, 14. Ez elbeszélés hitelessége ellen már Köleséri: *Auraria Romano-Dacica. Cibinii* 1717. 23—29. l. kikelt. Dierauer 102. l. határozottan mondának tartja, mely feltűnő hasonlatosságban kerül elő később a gótoknál. Jellemző voltánál fogva azonban nem tartottam fölöslegesnek elbeszélésem keretébe illeszteni.

⁷ Amm. Marcell. XXXI. 5, 16: Nicopolis, quam indicium victoriae contra Dacos Trajanus condidit imperator; és Jordanis: De orig. c. 18. quam devictis Sarmatis Trajanus et fabricavit et appellavit Victoriae Civitatem.

⁸ Dio Cass. 68, 15.

A dákok felett vívott győzelmének legfényesebb emlékét Trajanus a már Domitianus által megkezdett s általa a dák zsákmányból fölépített s nevéről elnevezett forumban hagyta fenn. Oly bámulatos nagyszerűséggel épült ez a tér, hogy Constantius császár két századdal későbbben megdöbbenve legeltette a szem nem látta, fül nem hallotta óriási arányokon tekintetét.¹

A bemenetelt e forumra a diadalív képezte. Innen kettős oszlopsor vezetett a tulajdonképeni térig; a forumról márványlépcsők haladtak az öthajójú Ulpia Basilicáig, melynek bejáratánál arannyal gazdagon ellátott négyfogatú győzelmi kocsik és hadi jelek díszlettek. Mindjárt a Basilica mögött állott a két könyvtár, egyik görög, másik latin művekkel tömve. A tér közepén foglalt helyet Trajanus híres oszlopa. Magassága 100 római lábat (30 méter) tett s belől üreges volt, oly rendeltetéssel, hogy majdan Trajanus hamvait fogadja be. Tetején állott Trajanusnak 22 láb magas ércszobra, mely az idők folyamában elpusztulván, 1587-ben V. Sixtus pápa által Péter apostol szobrával helyettesített. Egymás fölé rakott 23 fehér márványhenger alkotja az oszlopot s a 17 láb magas talapzatot, melyből az oszlop kinyúlni látszik, gyönyörű trophaeumok és művészien faragott Victoria-domborművek díszítik; négy sarkán a római birodalom jelképei, a sasok, állanak. A talapzattól a tulajdonképeni oszlopot nagy gonddal metszett babérkoszorú választja el.

Ez oszlopon, aljától tetejéig, a daciai harcok vannak megörökítve, a művészetnek igazán bámulatos tökélyével. Mintegy 2500 emberi alak, számos ló, hadiszerek, várak stb. szemlélhetők rajta s pedig oly változatosságban, annyiféle helyzetben s az indulatok festésének oly meglepő hűségével, mely építőjének, Apollodorusnak örök nevet biztosít. Igaz, hogy a domborképek ma már nagyon meg vannak rongálva s helytt-helytt már egészen elmosódtak; de így is kit nem ragad meg a legiók harcra indulásának, az áldozati ünnepélyeknek, Trajanus csatára lelkesítő beszédeinek, a harcoknak, a dák követségek hódolásának, az ellenfél kétségbeesett küzdelmének, bukásának avagy Decebalus halálának fenséges rajza! Áll az, hogy a római fegyvereket dicsőítő művész mindenütt csak

¹ Amm. Marcell. XVI. 10, 15: cum ad Trajaní forum venisset, singularem sub omni caelo structuram, ut opinamur, etiam numinum adsensione mirabilem, haerebat adtonitus per gigantes contextus circumferens mentem nec relatu effabiles nec rursus mortalibus adpetendos.

a rómaiak győzelmét hirdeti; a két hadjárat közötti időre nincs tekintettel és sok mozzanatot — mint Longinus önfeláldozását — elmellőz: mindazáltal ez oszlop képei nélkül a meglévő történeti könyvekből vajmi keveset tudnánk a daciai hadjáratokról.

Pedig ezekről rendkívül becses munkákat kell nélkülöznünk. Így mindjárt első helyen Trajanus emlékiratait, ki Julius Caesar ként maga írta meg az Al-Duna mellékein viselt harezait; nincsen meg ma már az alexandriai Appianusnak, Trajanus és Hadrianus császárok kortársának művéből az a rész (a 23. könyv), melyben a daciai hadjáratokat írta meg; nem bírjuk többé Apollodorus hidleírását s nem jutottak el hozzánk Ammianus Marcellinusnak „Daciai történetei“, mint a hogy elveszett, ha ugyan létezett, Caninius Rufusnak e hadjáratokról szóló eposza.¹ Valóban e korszak bűvára akkor érzi legjobban, mennyit vesztett a történetírás Dio Chrysostomus és Crito Geticáiban, mennyit Trajanusnak Marius Maximus, Fabius Marcellinus, Aurelius Verus és Statius Valens által írott életrajzaiban, midőn a fenmaradt sovány kivonatokból és töredékekből kell építenie.

*

És ezzel ethnographiai tanulmányomat befejeztem. Feladatúl pusztán a dákoknak művelődési és történelmi szereplését tűztem ki, egész azon pontig, midőn Róma reá teszi kezét Daciára s azt kezdetleges állapotából és elszigetelt helyzetéből fölemelve, a világ egyik emporiumává alakítja át. Dacia új és nagyérdékű korszaka a rómaisággal veszi kezdetét, melynek átalakító hatásáról oly sokat beszélnek a feliratok. A vad bérezek ezentúl nemcsak a pásztorok nyáját legeltetik, hanem a bányászok munkáját is jutalmazák; az elhagyott folyókon megjelennek a római hajók s a városokat, melyekben magas társadalmi élet fejlődik, romjaikban ma is bámulatra ragadó utak hozzák egymáshoz közelebb. A dák népet lassanként elsöpri ez az áramlat, s habár itt-ott még feltűnik is a

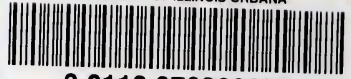
¹ Plin. Epist. VIII. 4: Optime facis quod bellum Dacicum scribere paras. Nam quae tam recens, tam copiosa, tam lata, denique tam poetica, et quamquam in verissimis rebus, tam fabulosa materia? Dices inmissa terribis nova flumina, novos pontes fluminibus injectos, insessa castris montium abrupta, pulsum regia, pulsum etiam vita regem nihil desperantem; super haec actos bis triumphos, quorum alter ex invicta gente primus, alter novissimus fuit.

nyoma, politikai jelentőségre soha többé nem emelkedik; a népvándorlás hullámai pedig lassanként elnyelik, hogy ne maradjon egyetlen-egy sem a thrák népekből, melyek a világtörténelem nagyszerű panorámájának kezdetén nagyratörő hatalmuk annyi jelével, sokat ígérő művelődésök annyi elemével s hallhatatlanságot hirdető hitöknek annyi varázsával lépnek föl.

TARTALOM.

	Lap
Az agathyrsek	3
A géták	6
A géták és dákok nemzetisége	8
Dacia határai	14
„ folyói	14
„ hegységei	17
„ helységei	18
Dák néptörzsek	25
A dákok míveltségi állapota	26
„ kereskedelme	28
„ bányászata	29
„ ipara	30
„ fegyverzete	31
„ kormányzata	31
„ vallása	32
Boerebistes	36
A dákok Decebalusig	38
Decebalus	43
Dacia meghódításának okai	45
Trajanus első daciai hadjárata	46
A második hadjárat	51
Trajanus oszlopa	57
Befejezés	58

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 076263059